

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV TRANSLATOLOGIE

Bakalářská práce

KRISTÝNA KOCOURKOVÁ

Komentovaný překlad: David Berlinski, *The Devil's Delusion. Atheism and its Scientific Pretensions*. New York: Basic Books, 2009, s. 11-42.

Annotated Translation: David Berlinski, *The Devil's Delusion. Atheism and its Scientific Pretensions*. New York: Basic Books, 2009, pp. 11-42.

Zadání

Zadaný text přeložte do češtiny a svůj překlad doprovodte překladatelským komentářem v rozsahu min. 20 normostran. Komentář je formalizovaným záznamem překladatelské analýzy, která by měla překladu předcházet: v jeho rámci celkově charakterizujte výchozí text, uveďte, s jakým cílem a jakou funkcí byl napsán a jaké lexikální, syntaktické a další prostředky autor volí k dosažení svého záměru. Dále uvažujte o nové, české komunikační situaci překladu – zda by mohl být publikován samostatně, nebo pouze jako součást celého díla a v jakém nakladatelství, popřípadě edici by v takovém případě dílo mohlo u nás vyjít (pro komentování a praktické řešení některých problémů, např. vhodnosti a četnosti používání poznámek pod čarou či vysvětlivek, úzu ohledně přechylování aj. je dobré se seznámit i s převládající praxí takto hypoteticky zvoleného média). Zvažte, zda budou funkce a cíl textu a v závislosti na nich styl v této nové komunikační situaci vašeho překladu nějak pozměněné, nebo zůstanou beze změny. Dále popište, na jaké problémy jste v překladu narazila, a zdůvodněte použité překladatelské postupy a nezbytné posuny, které jste v překladu provedla na úrovni lexika, syntaxe a celkově v rovině stylistické. Postupujte přitom od celkové koncepce svého překladu k dílčím řešením. Citovaná vlastní řešení, kterými budete dokládat použití uváděných postupů, opatřete odkazy ke stránkám překladu i originálu. Komentář opatřete na závěr bibliografickým soupisem použitých primárních i sekundárních zdrojů, včetně internetových.

Poděkování

Děkuji vedoucí práce, Mgr. Zuzaně Šťastné, Ph.D., za cenné rady, kritické připomínky a podporu a motivaci. Mé díky patří také Doc. PhDr. Pavlu Sládkovi, Ph.D. za pomoc s překladem a shrnutím kapitoly Talmudu a Mgr. Pavlu Ľupkovi, Ph.D. za konzultaci ohledně arabských termínů a reálií. V neposlední řadě děkuji PhDr. Zdeňku Beranovi, Ph.D. za jeho překlad úryvku poezie Williama Wordswortha.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 11.5. 2021

podpis

Abstrakt

Bakalářská práce se skládá z překladu druhé kapitoly z knihy *The Devil's Delusion: Atheism and its Scientific Pretensions* Davida Berlinského z angličtiny do češtiny a následného komentáře překladu. Komentář sestává z profilu cílového textu, analýzy vnitrotextových a vnětextových faktorů textu výchozího, popisu překladatelské metody, typologie překladatelských problémů a typologie překladatelských posunů.

Klíčová slova

náboženství, ateismus, věda, víra, holocaust, darwinismus, judaismus, euthanasie

Abstract

This bachelor thesis focuses on the translation of the second chapter of *The Devil's Delusion: Atheism and its Scientific Pretensions* by David Berlinski from English to Czech. It consists of two parts, the first one is the translated text itself and the second is a commentary on this translation. The commentary begins with a profile of the target text, an analysis of the source material and a description of my translation method. The remaining chapters address the main translation problems and translation shifts.

Key words

religion, atheism, science, belief, holocaust, judaism, darwinism, euthanasia

Obsah

Úvod.....	6
1. Překlad	7
2. Komentář	25
2.1 Profil cílového textu.....	25
2.2 Překladatelská analýza originálu.....	26
2.2.1 Autor, téma, motiv, záměr, adresát, presupozice	26
2.2.2 Žánrově stylistické zařazení	27
2.2.3 Funkce	29
2.2.4 Výstavba	31
2.2.5 Nejazykové složky.....	31
2.2.6 Syntax a lexikum	32
2.3 Překladatelská metoda.....	33
2.4 Typologie překladatelských problémů a jejich řešení.....	33
2.4.1 Syntaktická rovina	33
2.4.2 Lexikální rovina.....	35
2.4.3 Intertextualita.....	36
2.4.4 Kulturní neekvivalence.....	37
2.4.6 Suprasegmentální složky	41
2.5 Typologie překladatelských posunů.....	43
2.5.1 Konstitutivní posuny	44
2.5.2 Individuální posuny	45
2.5.3 Tematické posuny	46
Závěr	47
Seznam použité literatury	48
Příloha: výchozí text	52

Úvod

Je jen málo témat, o kterých toho bylo napsáno a řečeno tolik, jako o náboženství. Různí autoři, filozofové a myslitelé se na něj dívají z různých úhlů pohledu od hluboce osobního zkoumání vlastního vztahu k nadpřirozenu po studie jeho historického a celospolečenského vlivu. I dnes je toto téma aktuální, i když v anglicky mluvících zemích možná o něco více než v České republice. V anglofonním světě bylo posledních dvacet let na vzestupu myšlenkové hnutí Nový ateismus, jehož představitelé jsou zastánci ateismu či antiteismu, vědy a sekularismu. Na základě tohoto přesvědčení byla v nedávné době napsána a publikována řada knih, které za použití vědecké metody ostře kritizují téměř všechny aspekty náboženství a vyvracejí argumenty v jeho prospěch. Na tento útok odpovídá vlastní David Berlinski v knize, jejíž kapitola byla v rámci této práce přeložena. Tato inteligentní polemika se značnou dávkou ironie se nesnaží o obranu náboženství jako takovou, ale pokouší se prokázat nesprávnost či opomenutí ateistických námitek vůči němu.

Druhá část práce se věnuje komentáři překladu. Začíná profilem cílového díla a stanovením fiktivního zadání. Dále následuje translatologická analýza textu, která je postavená na modelu Christiane Nordové a stanovení překladatelské metody. Práce se také zabývá hlavními překladatelskými problémy na různých jazykových rovinách, a vysvětluje jejich řešení. Poslední kapitola pojednává o některých překladatelských posunech, ke kterým při překladu do cílového jazyka došlo.

1. Překlad

Kapitola

2

Noci nejistoty

Existuje Bůh? To je jedna otázka. Hraje víra v jeho existenci v lidském životě důležitou roli? To je něco jiného. Richard Dawkins ve své knize Boží blud píše: „To, že má náboženství moc utěšovat, neznamená, že má pravdu.“ V tom se možná nemýlí, ale pouze člověk, který si už dlouho vyspává na polštářích z prachového peří a žije v luxusu, může být tak lhostejný k útěše poskytované náboženstvím. Ať už ji lidé najdou kdekoli a jakkoli. Každopádně to nutí k zamyšlení nad tím, proč vlastně náboženství tuto moc v celé historii mělo a stále má.

Americká akademička Camille Paglia se na začátku své eseje o úpadku humanitních věd otevřeně hlásí k ateismu. Přesto je přesvědčená, že „zcela sekularizovaná společnost, která náboženstvím opovrhne, podléhá materialismu a sklonům zaobírat se jen sama sebou a postupně ochabuje“. Spojitost mezi tím, co kolem sebe vidí (spoustu špatností), a tím, čemu věří (Bůh neexistuje), si ale není ochotna přiznat. Paglia se tak ocitá mezi protichůdnými alternativami, a to je problém, který navrhuje vyřešit jejich sloučením, což je myšlenkový postup stejně náročný jako slučování atomových jader. Její výzva ke studiu náboženské komparistiky vám alespoň poskytne luxus možnosti volby, aniž byste se museli k něčemu zavazovat. „O každém světovém náboženství přemýšlím jako o komplexním systému symbolů, určitém metafyzickém úhlu pohledu, díky němuž můžeme pozorovat rozlehlost a velkolepost vesmíru,“ píše Paglia.

Dovolil bych si poznamenat, že k odhalování velikosti vesmíru lépe než jakékoli světové náboženství poslouží spíš dalekohled, a co se velkoleposti týče, tu může člověk asi těžko očekávat od myšlenkového systému, který považuje za *chybný*.

Zbývá ještě jedna možnost. Mezi důležitostmi náboženské víry v lidském životě a reálnou existencí Boha může skutečně být jistá souvislost.

Souvislost nikoli logická, ale přece jen souvislost, a tedy i jakási nápodoba.

A buďme upřímní: každému z nás by se hodila nějaká ta nápodoba navíc.

Vidoucí oko

V průběhu staletí, kdy arabská říše zažívala období rozkvětu, se po celém souostroví jejích dobytých území jako drahokamy třpytily prvotřídní hvězdárny. Ty hrály v náboženském životě věřících muslimů významnou roli. Nikdy nebyly projevem nezaujaté zvědavosti. Muslimská víra klade mnohem větší důraz na přesné dodržování časů k modlitbám než víra židovská či křesťanská. Umění, které se těmto záležitostem věnovalo, se nazývalo *‘ilm al-miqāt*. A nebylo to umění jen tak ledajaké. Muslimský svět ani se vším svým luxusem a kultivovaností neměl ve středověku o nic větší možnost opatřit si technologicky vyspělé hodiny než svět křesťanský. V západních křesťanských zemích měli tak nepřesný přehled o čase, že si lidé nemohli být jisti ani tím, kdy přijdou velikonoční svátky. Bagdáští chalífové měřili čas buď vodními nebo přesýpacími hodinami, a Korán přitom nařizuje modlitby pětkrát denně, a navíc je mají věřící provádět čelem ke svatyni Kaaba v Mekce – což jsou úkoly vyžadující značné duševní schopnosti. Islámský kalendář se řídil fázemi měsíce. Při přípravách na oslavy svatého měsíce ramadánu, a tedy začátku nového lunárního roku, muselo být společenství věřících schopno zpozorovat, kdy přesně na večerní obloze vysvitne srpek nového měsíce. Před tím, než byly vytvořeny propracované astronomické tabulky, byli muži s nejbystřejším zrakem vysíláni na daleké vrcholky hor, aby sedovali, kdy se měsíc objeví. Jejich volání se poté s ozvěnou neslo údolími dolů a celý řetěz lidí je postupně posílal dál, až dorazilo do samotného Bagdádu. (Ve Francii se noci, kdy poprvé svítí srpek dorůstajícího měsíce, dodnes říká *la nuit de doute* – noc nejistoty.) Ve 13. století se už o tyto vědecké úkoly starali profesionálové, jimž se říkalo *muwaqqit*. Žili v mešitách a byli zodpovědní za určování časů modliteb. Historik David King o tomto tématu píše: „islám k provádění různých aspektů náboženských rituálů využívá vědeckých postupů v mnohem větší míře než kterékoli jiné náboženství“.

Zvířecké holdování choutkám

A nyní otázka: staví se Korán ke zkoumání přírody kladně? Odpověď zní: ano. „Při posledním soudu bude inkoust učenců roven krvi mučedníků,“ poznamenal turecký teolog Said Nursi. Ale učenci oslavovaní při posledním soudu by se pravděpodobně zabývali náboženstvím a byli tedy svázáni neomylností jejich svaté knihy. Známy verš Koránu praví: „A Bůh působí střídání noci a dne – a věru je v tom poučení pro lid prozíravý“ [24:44]. Nemělo by nás tedy překvapit, že od pozdního 7. století do raného 15. století muslimští matematici a astronomové pohlíželi na svou vědeckou zvědavost (když ji museli před někým ospravedlnit), jako by jejich vědecké bádání bylo nástrojem, který jim má pomoci rozvíjet vlastní zbožnost.

Obžerství je možná jakožto smrtelný hřích zapovězeno, ale ze všech lidských vlastností se tímto zákazem nejhůře krotí zvědavost. I kdyby se jí člověk nejprve poddal za účelem studia

náboženství, jakmile jí trochu popustí uzdu, začne vytrvale narůstat, dokud se nakonec učencova zvědavost nedotkne i samotné povahy zjevení. Čím více věcí se stává předmětem studia, tím více se učenec otevírá pochybnostem, až je nakonec zvědavost tím jediným, čeho si bez debaty cení. Toto platí, ať už je jejím předmětem náboženství, či věda.

V roce 1420 či 1430 popsal astronom Ulugbek vědu způsobem, který nemá s krví mučedníků nic společného. „Vzdělanci se shodují a myslitelé spolu souhlasí ohledně toho, že věda je disciplína znamenitá a vědci jsou hodni úcty.“ Onou „vědou“ má Ulugbek na mysli pozorování – schopnost oka za pomoci různých nástrojů *vidět*. Zrak je velmi často prospěšný pro sebezdokonalování. „Věda bystří a posiluje intelekt, dělá člověka moudřejším a podporuje vnímavost.“ Ale tento prospěch přesahuje jedince. Ty vědy, jejichž zákony jsou „nepopíratelné a zjevné“, mají tu výhodu, že jsou „společné lidem různých náboženství“, tvrdí Ulugbek.

To je zcela moderní postoj. Něco takového by mohla klidně vyjádřit komise Národní vědecké nadace. Vlastně to Národní vědecká nadace skutečně udělala: „Věda prodlužuje a obohacuje naše životy, rozvíjí naši představivost a osvobozuje nás z pout nevědomosti a pověrčivosti.“ Nějaký podobný výrok si můžete přečíst v každé středoškolské učebnici.

A není téměř žádný důvod pokládat jej za pravdivý.

To upoutalo pozornost i jednoho z nejvšimavějších arabských filozofů Abú Hámida Muhammada al-Ghazálího. S pozoruhodnou předvídavostí píše o přírodovědcích, kterým říká naturalisté, a je hotov uznat, že jejich bádání posloužilo k odhalení „zázraků stvoření“ – a to vše v 11. století našeho letopočtu. Nikdo „nemůže provozovat pečlivé studium anatomie a úžasných funkcí částí a orgánů lidského těla, aniž by se dobral vědomí, že ve způsobu, jakým dal Stvořitel tvar zvířatům a člověku především, je určitá dokonalost.“

Al-Ghazálí ovšem tato slova chvály vzápětí bere zpět. Do hry vstupuje komplikovaná dedukce. Všimá si, že naturalisté argumentují tím, že „síla lidského intelektu závisí na tělesné povaze člověka.“ Tento názor by dnes zastávali neurofyziologové s tvrzením, že mysl (či duše) je závislá na mozku, nebo dokonce, že mozek je mysl. Z toho vyplývá, že „pokud je tělesná povaha zničena, je zničen i intelekt a přestává existovat“. Pokud je zničen mozek, stejně tak i mysl. Smrt a nemoc jsou koncem mysli. Al-Ghazálí prohlašuje, že z naturalistického hlediska „duše umírá a do života se nenavrací“. Koule vědomí se v každém z nás scvrkává, až není větší než světélkující bod, a potom zabliká a zhasne.

Ale pokud to tak skutečně je, pokračuje Al-Ghazálí, pak to má obrovské důsledky jak v rovině vědecké, tak i v rovině morální. Proč by měl omezený a limitovaný orgán jako lidský mozek být schopen nahlédnout do srdce hmoty či matematiky? Ty přece nemají nic společného

s darwinistickým šplháním po mastné tyči života. To je, jako kdyby játra vedle produkce žluči projevila nečekaně schopnost hrát na housle. Toto je otázka, kterou darwinismus ještě nezodpověděl. Obdobně se dá říci, že zpochybněním přežití duše „popíráme budoucí život – nebe, peklo, vzkříšení a soud“. A to by zničilo systém spravedlnosti, kterým musí být život regulován, protože „mizí jakákoli odměna za poslušnost či trest za hřích“.

Al-Ghazálí předvídá, že pokud bude toto omezení odstraněno, muži a ženy podlehnou „zvířeckému holdování vlastním choutkám“.

Jako i v mnoha jiných případech i tady se al-Ghazálímu podařilo vystihnout červenou nit obav, které jsou běžné i daleko za hranicemi muslimského světa.

Tato středověká arabská úzkost nám možná není úplně neznámá, ale v žádné sekulární společnosti už nemá vládu nad morální představivostí. Nemá vládu nad tou mou a předpokládám, že ani nad tou vaší. Velmi mnoho žen a mužů má podezření, že pokud by se vědecká zvědavost vymkla kontrole, mohla by být nebezpečnou silou. Stejně jako u každé nebezpečné síly, nebezpečí vědecké zvědavosti spočívá v tom, že se nakonec obrátí sama proti sobě. Naznačují to i příběhy Fausta a Frankensteinova. Ale zvířecké holdování choutkám? Na západě asi neexistuje člověk, kterému by tento obrat či představa, kterou evokuje, přišly přesvědčivé. Christopher Hitchens tvrdí, že nebezpečí představuje naopak samo náboženství, protože „způsobuje nebezpečnou sexuální represi“. A co by vyjma genderové necitlivosti mohlo být nebezpečnější než nebezpečná sexuální represe? První z přikázání, kterými Richard Dawkins navrhuje nahradit těch původních deset, nabádá muže a ženy „aby si užívali svůj sexuální život, jak chtějí, pokud to nikoho jiného nepoškozuje“. To, co Hector Avalos nazval „osvícenským projektem“, jehož cílem bylo dovolit lidem, aby regulovali své chování pomocí „rozumu a zkušeností“, možná vedlo na začátku 21. století k určitým nevkusným zábavám veřejnosti, ale koho to zajímá?

Staly se i horší věci.

Jenže právě neochota připustit si, že v západní Evropě a ve Spojených státech se ty horší věci skutečně staly, vede tolik vědeckých ateistů k tomu, že se označují za stoupence osvícenství. K této straně se chce přidat každý – Noam Chomsky, protože je „dítětem“ osvícenství, a my ostatní z toho důvodu, že tu zatím žádná jiná strana neexistuje.

Děti osvícenství si samozřejmě nijak zvlášť nepřipouštějí hrůzyplné činy vykonané v jeho jméno, když se ve Francii osvícenství poprvé stalo živoucí historickou silou:

*- umírali všichni -
přátelé, nepřátelé bez rozdílu,
za hlavou hlava, a přec je to málo
těm, co je nechávali stínat.*

Proč by měly děti pykat za hříchy svých otců?

Podvojný účetnictví

Pro vědce přesvědčené o tom, že Bůh neexistuje, není většího potěšení, než popisovat historii náboženské brutality a pronásledování. Sam Harris v tom nalézá obzvláštní potěšení; jeho kniha *Konec víry* s šokujícími detaily, které se vám vryjí do paměti, líčí metody mučení užívané španělskou inkvizicí. Pokud by čtenář potřeboval relevantní informace o estrapádě či o jiných nástrojích užívaných k vynucování poslušnosti vůči katolické doktríně, ať ráčí nahlédnout do této knihy. O tom není třeba se dohadovat. Obrovskou spoustu lidského utrpení způsobili náboženští fanatici. Pokud už inkvizice nemá moc vybičovat vaše rozhořčení, muslimský svět se často tváří, že je připraven zaujmout její místo a břemeno nevázané zkaženosti převzít.

Máme tu nicméně tento ošemetný fakt: 20. století věkem víry nebylo a bylo strašné. Lenin, Stalin, Hitler, Mao a Pol Pot nikdy nebudou považováni za náboženské vůdce lidstva.

Také se nedá namítat, že hrůzy 20. století nikdo nepředvídal. Byly sice šokující, ale ne překvapivé. V *Bratřích Karamazových* Ivan Karamazov prohlašuje, že pokud Bůh neexistuje, vše je dovoleno. Během 19. století, kdy se náboženské přesvědčení z institucí západní kultury vytrácelo, básníci a filozofové se znepokojením začínali tušit, že jeho ústup možná předznamenává vzestup velikého zla.

V tom se nemýlili.

Důvodem, proč je Karamazovovo varování – a varování to skutečně je – tak mocné, je fakt, že se stalo součástí nejaktuálnějšího hypotetického sylogismu:

První předpoklad:

Pokud Bůh neexistuje, vše je dovoleno.

Druhý předpoklad:

Pokud je věda pravdivá, pak Bůh neexistuje.

Závěr:

Pokud je věda pravdivá, pak je vše dovoleno.

Načež se vracíme k mnohem starší a významně zasmušilejší vizi života a jeho omezení; vizi, která dodává slovům „zvířecí holdování vlastním choutkám“ daleko hlubší smysl, než si většina lidí myslí.

V roce 2007 se řada vědců sešla na konferenci nazvané Více než víra: věda, náboženství, rozum a přežití, aby tu útočili na náboženské myšlení a aby si navzájem gratulovali, jak nebojácně si přitom počínají. Fyzik Steven Weinberg pronesl řeč. Jako spoluautor teorie o sjednocení slabé a elektromagnetické interakce, za kterou dostal Nobelovu cenu, je považován za významnou osobnost. „Náboženství je urážkou lidské důstojnosti. Ať už s ním nebo bez něj, stále by tu byli dobří lidé, kteří dělají dobré věci, a zlí lidé, kteří dělají věci zlé. *Ale na to, aby dobří lidé dělali zlé věci, na to potřebujete náboženství*“ (moje zvýraznění).

Za tato slova se Weinbergovi dostalo vřelého potlesku, ale ani jeden člen publika si zřejmě nepoložil otázku, která se zdá příhodná: Kdo přesně to byl, kdo vydal trpící lidské plémě na milost bojovému plynu, ostnatému drátu, trhavině, experimentům v eugenice, chemickému vzorci Cyklonu B, těžkému dělostřelectvu, pseudovědeckému ospravedlňování masových vražd, tříštivým bombám, útočným ponorkám, napalmu, mezikontinentálním balistickým střelám, vojenským vesmírným stanicím a atomovým zbraním?

Pokud si dobře pamatuji, Vatikán to nebyl.

Když se fakta 20. století vědeckým ateistům nehodí, vhodně informovaná mysl si vždycky může najít způsob, jak je popřít. Psycholog Steven Pinker do této diskuse přispěl pozoruhodným tvrzením, že „něco v moderní době a jejích kulturních institucích nás zušlechtilo“.

Dobré zprávy nemají konce: „Když se podíváme na komplexní data za celá desetiletí, máme před sebou neuvěřitelně šťastný obrázek.“

„Některé důkazy jsme měli celou dobu pod nosem, tradiční výklad historie už dlouho ukazuje, že v mnoha směrech jsme čím dál laskavější a mírumilovnější,“ pokračuje Pinker.

Krutost pro zábavu, lidské oběti pro uspokojení pověřivosti, otroctví jako prostředek k ušetření práce, dobývání jako programový cíl vlády, rozmnožování pozemkového majetku genocidou, mučení a mrzačení jako běžné tresty, trest smrti za přestupky a rozdílnost názorů, střídání u moci zajišťované atentáty, znásilnění jako přirozené právo vítězů, pogromy jako způsob vybití frustrací, vražda jako časté rozřešení sporů – to vše bylo po většinu historie lidstva považováno za zcela přijatelnou součást života. Dnes k takovým věcem ale na

Západě dochází jen zřídka nebo vůbec, všude jinde jsou mnohem méně časté než dříve, a když už se přihodí, lidé se je snaží skrýt, a když vyplují na povrch, jsou většinou odsouzeny.

Následuje o něco přesnější posudek 20. a 21. století. Každý, kdo se domnívá, že toto období prezentuje „neuvěřitelně šťastný obrázek“ by měl trochu zapojit představivost, aby rozpoznal tu obrovskou tíži lidského utrpení vyjádřenou těmito statistikami:

Neuvěřitelně šťastný obrázek v číslech nadbytečných úmrtí

První světová válka (1914–1918)	15 milionů
Ruská občanská válka (1917–1922)	9 milionů
Sovětský svaz, Stalinův režim (1924–1953)	20 milionů
Druhá světová válka (1937–1945)	55 milionů
Čínská občanská válka (1945–1949)	2,5 milionu
Čínská lidová republika, režim Mao Ce-tunga (1949–1975)	40 milionů
Tibet (od 1950)	600 000
Svobodný stát Kongo (1886–1908)	8 milionů
Mexiko (1910–1920)	1 milion
Turecký masakr Arménů (1915–1923)	1,5 milionu
Čína (1917–1928)	800 000
Čínská občanská válka (1928–1937)	3,1 milionu
Korejská válka (1950–1953)	2,8 milionu
Severní Korea (od 1948)	2 miliony
Rwanda a Burundi (1959–1995)	1,35 milionu
Válka ve Vietnamu (1960–1975)	3,5 milionu
Etiopie (1962–1992)	400 000
Nigérie (1966–1970)	1 milion

Bangladěš (1971)	1,25 milionu
Kambodža, vláda Rudých Khmérů (1975–1978)	1,62 milionu
Mosambik (1975–1992)	1 milion
Afghánistán (1979–2001)	1,8 milionu
Irácko-iránská válka (1980–1988)	1 milion
Súdán (od 1983)	1,9 milionu
Kinshasa, Kongo (od 1998)	3,8 milionu
Filipínsko-americká válka (1899–1902)	220 000
Brazílie (od 1900)	500 000
Amazonie (1900–1912)	250 000
Portugalské kolonie (1900–1925)	325 000
Francouzské kolonie (1900–1940)	200 000
Rusko-japonská válka (1904–1905)	130 000
Německá východní Afrika (1905–1907)	175 000
Libye (1911–1931)	125 000
První balkánská válka (1912–1913)	140 000
Řecko-turecká válka (1919–1922)	250 000
Španělská občanská válka (1936–1939)	365 000
Frankův režim (1939–1975)	100 000
Druhá italsko-etioipská válka, následná okupace (1935–1941)	400 000
Zimní válka (1939–1940)	150 000
Řecká občanská válka (1943–1949)	158 000
Jugoslávie, Titův režim (1944–1980)	200 000

První válka v Indočíně (1945–1954)	400 000
Kolumbie (1946–1958)	200 000
Indie (1947)	500 000
Rumunsko (1948–1989)	150 000
Barma/Myanmar (od 1948)	130 000
Alžírsko (1954–1962)	537 000
Súdán (1955–1972)	500 000
Guatemala (1960–1996)	200 000
Indonésie (1965–1966)	400 000
Uganda, režim Idiho Amina (1972–1979)	300 000
Vietnam, poválečný komunistický režim (od 1975)	430 000
Angola (1975–2002)	550 000
Indonéska invaze do Východního Timoru (1975–1999)	200 000
Libanon (1975–1990)	150 000
Občanská válka v Kambodži (1978–1991)	225 000
Irák, Saddám Husajn (1979–2003)	300 000
Uganda (1979–1986)	300 000
Kurdistán (80. a 90. léta 20. století)	300 000
Libérie (1989–1997)	150 000
Irák (1990–)	350 000
Bosna a Hercegovina (1992–1995)	175 000
Somálsko (od 1991)	400 000

Když se zamyslíme na Pinkerovým posouzením naší doby, můžeme dojít jen k jednomu užitečnému závěru – že taková přemíra hlouposti se v přírodě jen tak nenajde.

Urážka lidské důstojnosti

Je snad v samé podstatě sekulární společnosti něco, co činí hrůzné možným? Přinejmenším Hitler a Stalin by obžalobě nejspíš poskytli spoustu prostoru k manévrování.

A co na to obhajoba?

Richard Dawkins přijímá, že Stalin coby upřímný ateista „patří do rodiny“, byť jako klasická černá ovce, u Hitlera je už ale přinejmenším nakloněný tvrzení, že jeho náboženské cítění jakožto katolíka bylo upřímné. A proč se zastavovat u Hitlera? Někteří členové SS po zvláště náročném dni stráveném vražděním postarších Židovek na polích jistě šli na svaté přijímání. A když se pomstychtivá ruská vojska blížila k Berlínu, Heinrich Himmler, který řídil vyhlazovací mašinérii Třetí říše a měl na starost znesvěcování kostelů a synagog po celé Evropě, se jednomu svému společníkovi přiznal, že věří ve vyšší moc. Smrt Franklina Roosevelta inspirovala Josefa Goebbelse k podobně zbožným výrokům. Když se někdo obrátí na víru až na smrtelné posteli, většina lidí to považuje za známku zoufalé neupřímnosti. Během své kariéry se všichni tihle šmejdi chovali, jako by nebyla žádná moc vyšší než ta jejich. Dawkins je ochotný uznat existenci faktů a zároveň popřít jejich význam. Tvrdí, že nacisté ani komunisté nejednali tak, jak jednali, *protože* byli ateisté. Zkrátka se jim zachtělo zabít velkou spoustu lidí. Ateismus s tím neměl nic co do činění. Klidně to mohli být třeba spiritisté.

Na počátku německého postupu východní Evropou, před tím, než se vůbec v bezstarostné představitosti nacistických vyhlazovacích oddílů zjevila možnost sovětské odplaty, měli Němci ve zvyku napochodovat do vesnic, a poté, co jejich obyvatelé donutili vykopat si vlastní hroby, zavraždily své oběti kulometnou palbou. Jednou, když někde ve východní Evropě probíhala právě taková akce, sledoval důstojník SS bez zájmu, kulomet v náručí, jak postarší vousatý chasidský Žid s námahou vykopává jámu s vědomím, že bude jeho hrobem.

Napřímil se a promluvil na svého kata. „Bůh vidí, co činíte,“ řekl mu. Hned nato byl zastřelen.

Ani Hitler ani Stalin ani Mao nevěřili, ani jednotky SS nevěřily, ani Gestapo ani NKVD nevěřilo, ani komisaři, funkcionáři, nadutí popravčí, nacističtí doktoři, komunističtí teoretici, intelektuálové, hnědé košile, černé košile, gauleiterové ani nespočetní straničtí patolízalové nevěřili, že Bůh vidí, co oni činí.

A podle toho, co víme, si z toho, že Bůh vidí, co činí, dělalo hlavu jen velmi málo těch, kdo vykonávali hrůzy 20. století.

Přesně to je koneckonců pravý význam sekulární společnosti.

Člověk by si myslel, že při pohledu na to temné panorama zlovolnosti by se vědecký ateista pozastavil alespoň nad holokaustem. Hitlerovo Německo bylo technologicky sofistikovanou sekulární společností, a jak neúnavně zdůrazňovala stranická propaganda, nacismus samotný byl „motivován etikou, která se pyšnila tím, že vychází z vědeckých poznatků“. Toto jsou slova historika Richarda Weikarta, který ve svém obdivuhodném pojednání „Od Darwina k Hitlerovi: Evoluční etika, eugenika a rasismus v Německu“ objasňuje něco, co kdokoli schopný přechíst si německé zdroje už dávno ví: je až zlověstné, nakolik Hitlerova vyhlazovací politika vycházela z Darwinovy teorie evoluce. Celá generace německých biologů si přečetla Darwina a usoudila, že ekvivalentem mezidruhové kompetice je u lidí kompetice rasová.

S těmito postřehy si ovšem literatura vědeckého ateismu neláme hlavu. Christopher Hitchens je připraven pranýřovat Vatikán za to, s jakým klidem Hitlerovi diplomaticky vyhověl, ale o Hitlerovi, holokaustu či nacistech samotných nemá co říct. Že se o agresorovi druhé světové války ani slůvkem nezmiňuje autor přesvědčený o tom, že právě náboženství je jedem, který sužuje lidstvo, je skutečně podivné. Skoro to potom vypadá, že jeho jasný vhled do politických záležitostí má ve zvyku se v zápalu polemického rozhorlení nerozhodně zamlžovat.

Sam Harris, jako i mnozí další, se ve svých úvahách o holokaustu zamýšlí nad antisemitismem a dochází k tomu, že mu překvapivě není proti mysli.

Pronásledování židovského národa Harris odsuzuje – i kdyby jen proto, že mimo arabský svět ho odsuzuje každý. Na to, abyste došli k tomuto závěru, nemusíte být nijak zvlášť morálně na výši.

„Rozsah utrpení, které Židy v průběhu věků stíhalo a které vyvrcholilo holokaustem,“ píše Harris, „činí téměř nemožným v jakémkoli smyslu zvažovat myšlenku, že si za své potíže mohou Židé sami.“

Poté, co tuto myšlenku prohlásil za nereálnou, pokračuje Harris tím, že ji přijímá za vlastní.

Židovský národ si podle něj nakonec za své utrpení přece jen může sám, respektive může za něj „jeho vlastní neochota se asimilovat a omezenost a samozvaná nadřazenost jeho náboženské kultury – *zkrátka jeho vlastní sektářské učení*“ (moje zvýraznění). V tom je Harris zajedno s čerstvě zveřejněnými názory historika Davida Irvinga. „Židé,“ usuzuje, „si svá neštěstí přivodili sami.“ Vzhledem k tomu, že si David Irving až do nedávna odpýkával trest

v rakouské věznici za popírání holokaustu, každý seriózní člověk si ho zařadí k lidem typu Tyfové Mary, lidí, se kterými je lepší nemít nic moc společného.

Přestože si Harris oficiálně stojí za tím, že z netolerance bychom měli vinit ty, kdo jsou netolerantní, neznamená to, že by nemohl zčásti obvinít i její oběti. „Ideologie judaismu zůstává hromosvodem netolerance *až do dnešního dne*“ (moje zvýraznění). A být hromosvodem netolerance je přece jasná morální vada, zvláště, když se dá tak snadno vyléčit – stačí se jen zbavit onoho sektářského, rozvratného učení.

Pokud vám přijde neuvěřitelné, že na základě důkladného studia traktátu Talmudu Bava meci‘a o vybraných problémech vlastnického práva došel Hermann Göring k závěru, že právě tato „ideologie judaismu“ evidentně ospravedlňuje nacistickou politiku, pak jste si asi plně neuvědomili, jak moc se židovská víra musela ráznému Göringovi zdát rozvratná. Byl to koneckonců muž známý svou citlivostí na ty nejjemnější odchylky od ideologie.

Opak zní o dost pravdivěji. Mocní muži třetí říše se rozhodli, že sprovodit ze světa devět milionů evropských Židů je skvělý nápad. Důvody, které je k tomu vedly, nedokázali pořádně vysvětlit ani sami sobě. V jednotkách SS a v německé armádě našli ochotný nástroj k provedení svých plánů. Během posledních dnů války členové SS pilně pracovali na tom, aby si nezkazili pověst – pověst podlých ďáblů – a čerpali zvrhlý pocit zadostiučinění ze vzájemného ujišťování se, že ať už spáchali cokoli, nikdo tomu neuvěří, a pokud uvěří, vina stejně padne na jejich oběti. V tom měli pravdu. I více než padesát let po holokaustu je spousta poklidných, dobromyslných a dobře živených mužů a žen stále přesvědčena o tom, že ať už byl holokaust jakkoli hrůzný, i kdyby si o vyhazení židovský národ vyloženě nekoledoval, každopádně si o ně alespoň říkal. „Judaismus je stejně bytostně rozvratný, stejně směšný svým trváním na doslovném výkladu svých svatých textů a stejně tak v rozporu s kultivujícími poznatky moderního věku jako kterékoli jiné náboženství.“

Tyto kultivující poznatky moderního věku se jistě zdají významné v kalifornské Santa Barbaře, kde Sam Harris bydlí; ale stačí trochu vycestovat a člověku se rozšíří nejen obzory, ale i úhel pohledu a tyto kultivující poznatky, o kterých Harris básní, se pravděpodobně nejeví tak přesvědčivě o devět tisíc kilometrů dál na východ, kde se moderní věk projevil duněním dobytčáků, které svázely ze všech prastarých civilizovaných měst Evropy vyhladovělé, trpící oběti do německých táborů smrti.

Jaké to poznatky. Jaký to moderní věk. Jaká to kultivovanost.

Poté, co zavrhl židovskou víru jakožto rozvratnou, pokračuje Harris tvrzením, že je také pomýlená:

„Vypadá to, že ani holokaust nepřiměl většinu Židů k pochybám o existenci všemohoucího a laskavého Boha. Pokud nepovažujete ani spálení poloviny svého národa v pecích za důkaz pomýlenosti domněnky, že nad vámi nějaký všemocný Bůh drží ochrannou ruku, pak vás nejspíš nepřesvědčí vůbec nic.“

Na druhou stranu by nebylo od věci, kdyby se Harris zamyslel nad úplně stejně přesvědčivým *důkazem*, což je koncept, kterého si cení v abstraktní rovině a při každé příležitosti ignoruje v praxi. Židovský národ je stále naživu a dokonce i ve východní Evropě – dokonce i v Polsku – se jeho lidé vrací do domovů svých předků, zatímco tisíciletá Říše, tak ta leží pohřbená v troskách německých měst rozdrcená na padrt', nebo rozemletá ruskými tanky, nebo rozstřílená americkým dělostřelectvem, nebo ponechána ať si bloudí v podobě milionů vysídlenců přes všechny znesvěcené hranice střední Evropy, a jestli Bůh neochránil svůj vyvolený lid tak, jak by si to Sam Harris přál, pak ale jako za starých časů s vervou sobě vlastní rozdrtil jeho nepřátele a zanechal budoucí generace v truchlení či posedlé hanbou.

Znepokojivě znepokojení

Vše, co Harris napíše, má podivně křehkou logiku, protože ať už prosazuje jakýkoli argument, vždy se zarazí ještě před tím, než začne být relevantní. Co třeba morální problémy, které vzbuzuje biologie? Jejich seznam je dlouhý už teď: potrat, výzkum kmenových buněk, eutanazie, infanticida, klonování, lidsko-zvířecí hybridy, sexuální deviace. A bude ještě delší, vzhledem k tomu, jak přehnaně se vědci bez jakéhokoli zjevného pocitu zodpovědnosti začínají vměšovat do lidského života. Ve své knize *Dopis křesťanskému národu* Harris obhajuje myšlenku, že „rozpaky“ ohledně výzkumu kmenových buněk jsou „obscénní“, protože jsou „morálně neobhajitelné“. A morálně jsou neobhajitelné, protože nepředstavují nic jiného než „na víře založenou iracionalitu“.

Tyto připomínky jsou typické, ztělesňují určitý styl. A volají po očividné odpovědi. Co přesně je na náboženských námitkách proti výzkumu kmenových buněk iracionálního krom toho, že jsou založené na náboženství?

Lidé, kteří jsou těmito otázkami znepokojeni – jedním z nich jsem i já – jsou jimi znepokojeni proto, že ateisté jako Sam Harris se jimi tak rezolutně znepokojovali odmítají. O svých přesvědčeních má Harris stejně málo pochybností jako starostlivých vrásek ve tváři. Varovný netopýří pískot, který slyší tolik věřících, když pomyslí na výzkum kmenových buněk, potrat i eutanazii, rezonuje na frekvenci, kterou nevnímá.

Což je dost zvláštní, vzhledem k tomu, že za poslední několik desetiletí se prokázalo, že ona přísluvečná šikmá plocha, jak jí říkají v kruzích morální filozofie, není jen šikmá, ale i

pořádně namydlená. Každopádně to po ní dnes klouže rychleji než kdy dřív. V roce 1984 Nizozemsko prakticky povolilo eutanazii. Kritici tohoto kroku okamžitě namítli, že jakmile nizozemští lékaři dostanou právo zabíjet své starší pacienty, kteří si to přejí, téměř okamžitě si najdou odůvodnění zabíjet pacienty z vlastního rozmaru. Přesně to se také stalo. Časopis o lékařské etice Journal of Medical Ethics prověřoval postupy nizozemských nemocnic a zjistil, že tři procenta úmrtí v Nizozemsku v roce 1995 byly asistované sebevraždy a z nich byla celá jedna čtvrtina nedobrovolná. Lékaři své pacienty jednoduše odpravili, přičemž nepochybně ujistili jejich rodiny, že babička by to tak chtěla. Kvůli tomu s sebou mnoho postarších Nizozemců nosí čestné prohlášení, které velmi jasně uvádí, že jeho nositel si nepřejí, aby mu lékař pomohl zemřít. A když už jsou nemocní, silou vůle se probírají z kómatu, jen aby ty vrahouny poslali k čertu. Autoři této studie, Henk Jochensen a John Keown docházejí k tomuto poměrně zdrženlivému závěru: „Tvrzení, že se v Nizozemsku eutanazii povedlo efektivně regulovat, působí nepřesvědčivě.“

„Eutanazie“, jak Dr. Peggy Norrisová příkře poznamenala, „se nedá udržet pod kontrolou“.

Pokud tomu tak je, proč si je Harris tak jistý, že výzkum kmenových buněk se udržet pod kontrolou dá?

A jestli se to udělat nedá, co je iracionálního na náboženských námitkách vůči krokům v sociální politice, které až dokloužou k úpatí té šikmé plochy, stane se z nich něco odporného, nízkého, jako vystřiženého z Nizozemí?

Zajímalo by mě, kolik vědeckých ateistů plánuje strávit své stáří v Nizozemsku?

Co dělá lidi dobrými?

Nic. Tuto odpověď nám dává dějinná zkušenost a ustaraný zdravý rozum. Je to odpověď křesťanské teologie a byla vyjádřena v doktríně prvotního hříchu. Když se významného britského intelektuála 18. století Samuela Johnsona jeho životopisec James Boswell zeptal na jeho názor na prvotní hřích, Johnson s důrazem odpověděl: „Co se prvotního hříchu týče, *nad tím není třeba bádat*, poněvadž ať už lidskou zkaženost způsobilo cokoli, lidé jsou evidentně a nepopíratelně tak zkažení, že ani všechny zákony nebes a země nejsou dost na to, aby je zadržely od páchání zločinů“ (moje zdůraznění).

Na to, aby člověk pochopil moudrost této připomínky, rozhodně nemusí být křesťan. Na otázku Christophera Hitchensa kolik sebeúcty „musí člověk obětovat, aby se mohl neustále svíjet ve vědomí své vlastní hříšnosti,“ je jedinou upřímnou odpovědí, že většina z nás je schopna sebeúcty, jen pokud se svíjí opravdu značně.

Lidé nejsou od přírody dobří, většinou právě naopak. A proto musí být drženi na uzdě hrozbami, pokud je to možné, a násilím, pokud je to nutné. „Možná“ uvažuje Richard Dawkins, „... jsem příliš velký optimista, když si myslím, že lidé by zůstali dobří, i kdyby je nepozoroval a nedohlížel na ně Bůh.“

Za většiny okolností bych byl tím posledním, kdo by považoval Richarda Dawkinse za příliš velkého optimistu, ale v tomto případě se jeho popisu podřídím. Proč by lidé bez božího dozoru a dohledu *měli* zůstat dobří? Jsou lidé dobří, i když na ně nedohlíží policie? Pokud Dawkins věří, že ano, pak musí vysvětlit, proč existuje trestní právo. Pokud tomu nevěří, pak musí vysvětlit proč není nutné v oblastech, kam trestní právo nedosáhne, vymáhat mravnost.

Když vědecký ateista slyší starověké úsloví *homo homini lupus* – člověk člověku vlkem – je schopen pouze vrtět hlavou jako zmatený pudl. Sam Harris nemá žádné obavy z prezentování vlastních názorů na lidskou mravnost. A činí to se záviděníhodným sebevědomím muže, který má pocit, že se dostal až na dno studnice gnozeologického poznání. „Veškeré lidské prožitky naznačují, že láska přispívá k lidskému štěstí výrazně více než nenávisť,“ píše. Ani snad nemusím zmiňovat, že Harris toto tvrzení o lidské mysli považuje za objektivní.

Pokud tomu tak je, pak je udivující, jak často a jak dychtivě lidé před štěstím přechájí.

Tichý, jemný hlas

Pokud je vesmír takový, jak o něm vědci tvrdí, zbývá potom vůbec prostor pro výroky o tom, co je správné či špatné, dobré či zlé? Co vůbec my můžeme říct o zlu a veliké podlosti? Ať už se o nich vyjádříme jakkoli, zjevně nebudeme mluvit o gluonech, mionech ani časoprostorovém zakřivení. Filozof Simon Blackburn napsal: „Problematické je vůbec najít pro etiku místo, zařadit ji do toho skeptického, neetického řádu, který obýváme a jehož jsme součástí.“

Blackburn je samozřejmě přesvědčen, že naším hlavním úkolem při řešení této otázky – nebo alespoň jeho hlavním úkolem – „je především přestat se odvolávat na nadpřirozený řád“. Tato strategie si zaslouží obdiv pro svou přístnost. Je to trochu, jako kdyby se zdatný jezdec rozhodl, že jeho hlavním úkolem je naučit se jezdit bez koně.

Pokud se výroky o morálce skutečně něčeho týkají, není vesmír přesně takový, jak naznačuje věda. Fyzikální teorie totiž neříkají nic o Bohu a neříkají nic ani o tom, co je správné či špatné, dobré či zlé. Kdyby to filozofové přiznali, donutilo by je to postavit se tváří v tvář skutečnosti, že přírodní vědy možná predestírají značně nedostačující pohled na realitu. Protože filozofové se moc rádi považují za vědce, toto přiznání by je postavilo před nepříjemnou volbu: buď by museli změnit tým, nebo přijmout vlastní nedůležitost.

Tyto otázky nejsou ve filozofii ničím novým, lidé si je pokládají už velmi dlouho a stále zůstávají nezodpovězené. David Hume si v 18. století položil otázku, zdali lze to, co by mělo být, odvodit z toho, co je. Došel k závěru, že nikoli: mezi tím, co je, a tím, co by mělo být, zeje propast. Svět faktů a svět hodnot jsou odděleny. Nemají si co říct. Následné ochladnutí vztahů mezi tím, co je, a tím, co by mělo být, ve 20. století dosáhlo bodu mrazu. Čím víc věda odkrývá, co je, tím méně ukazuje, co by mělo být. Tradiční biblický postoj – že to, co by mělo být, záleží na tom, co si žádá Bůh – tedy spočívá na boží existenci, kterou vědecký ateismus zpochybňuje.

Pokud ovšem vědečtí ateisté mají chuť zpochybňovat existenci Boha – musí koneckonců držet stranickou linii – už se úplně nehrnou do úvah nad tím, jaké následky s sebou zavržení Boha nese. V době, kdy už bylo jasné, že nacistické Německo prohraje druhou světovou válku, ale ještě k tomu nedošlo, si jeden z nejvyšších nacistických důstojníků (možná Himmler) prohlížel komplikovanou řadu smluvních povinností, ke kterým se Německo vůči svým satrapům zavázalo, a nahlas se podivil: „Proč bychom vlastně měli splnit, co jsme slíbili?“ Otázka je to znepokojivá, a navíc znovu názorně ukazuje, jaký měli nacisté pozoruhodný talent pro morální filozofii.

Proč vlastně?

V mnoha ohledech problematika mravních zákonů svědčí o tom, že mezi fyzikálními a mravními zákony existuje překvapivá souvislost. V obou případech není jasné, ani kde se vzaly, ani proč jsou platné.

Nevíme, proč jsou přírodní zákony platné, navzdory tušení, že tato otázka skrývá nějaké hluboké tajemství. Podobná diskuse se již dlouho odehrává na poli filozofie a najdeme ji už v Platónově dialogu Euthyfrón. V něm se Sokrates ptá, zda to, co je dobré, je dobrým proto, že to bohové za dobré považují, nebo jestli to bohové považují za dobré, protože to dobré je.

Na otázku, co činí mravní zákony platnými, jsou tři odpovědi: Bůh, logika a nic. Ani jedna není dostačující.

Pokud jsou mravní zákony odrazem Boží vůle, pak Bohu nic nebrání v tom, aby změnil názor a zítra vyhlásil nový soubor přikázání, která budou lidi povzbuzovat k znásilňování, rabování, vraždění či modloslužebnictví. Mnoho zbožných věřících by na to řeklo, že to absolutně je v jeho pravomoci. Je to přece Bůh. Ale kdyby Bůh zítra podpořil a prohlásil znásilnění za báječnou věc, stala by se doopravdy ze znásilnění báječná věc? Anebo bychom

spolu s Richardem Dawkinsem usoudili, že vzhledem k jeho hrozným životním volbám je Bůh dosti odpudivé individuum a poslali ho k čertu?

Na druhou stranu, pokud Bůh vybírá to, co je správné či dobré, protože to správné či dobré je, potom moc jeho příkazů pramení ze zákona, a ne z jeho vůle. Potom by Bůh oslovil staré Hebrejce asi takhle: „Nezabiješ, protože je to špatné. Já jsem tu jen od toho, abych ti to řekl.“

Pokud to tak je, potom je Bůh degradován na jakéhosi policistu. Neměl nic co do činění s tvořením morálních zákonů a zabývá se jejich vynucováním. Podstatná je logika, a pokud ne logika, pak to, co činí zákony o tom, co je správné a špatné, závaznými.

Je lákavé zaujmout tento postoj a filozofové by jej rádi přijali za svůj, protože v určitém smyslu zachovává ideu mravního řádu a zároveň je nenutí zpronevěřit se jejich konsensuálnímu stanovisku, že jejich hlavním úkolem je přestat se odvolávat na nadpřirozený řád. Přesto je velmi těžké přijít na to, jak ospravedlnit názor, že mravní principy jsou odrazem nějaké skryté kosmické nutnosti. Zákonům matematiky či logiky se nepodobají o nic víc než zákonům fyziky. Přestože se zdá, že některé mravní principy jsou univerzální a projevují se v každém lidském společenství, nacistické Německo a sovětské Rusko vytvořily společnosti, které dobře známé mravní principy převrátily naruby či se jich úplně zbavily. Dokud tyto společnosti přežívaly, předtím, než je zničila válka nebo neschopnost, se zdálo, že jim nic nebrání vzkvétat, a jejich vůdce ani chvíli netrápilo, že zabíjení spousty lidí by mohlo být známkou nějaké nesrovnalosti v jejich duševních pochodech.

I kdybychom postupovali jen vylučovací metodou, zbývá nám ještě zvážit třetí možnou odpověď: nic. Tuto možnost morální filozofie upřednostňuje ze stejného důvodu, proč tak činí i fyzika – pokud je bezvýsledné snažit se najít příčinu pomocí logiky, pak je i nic lepší odpovědí než Bůh. Tohle je přesně to, co má na mysli Simon Blackburn, když se odmítá odvolávat na nadpřirozený řád.

Nic je v morální filozofii jako doma. Je to stanovisko, které zastávají jak studenti prvních univerzitních ročníků v hodinách filozofie, tak všichni nepřátelé lidstva. Moji studenti mi vždy říkají, že nevěří v žádné absolutní morální pravdy, skutečně zvláštní výjimkou se ovšem zdají být pravdy o známkování. Kdo by mohl přeslechnout onen vnitřní hlas spojující tento druh morálního relativismu s tím Himmlerovým? On také pevně věřil v nic, stejně jako v něj věří tolik vědeckých ateistů.

Co jiného nám zbývá?

Jako spousta dalších postojů byl morální relativismus pozván ze zadních lavic univerzitních tříd za řečnický pult. Filozof Richard Rorty píše: „Západ za posledních dvě stě let sesmolil výhradně sekulární morální tradici, která spíše než Boží vůli, považuje za zdroj morálních imperativů svobodnou shodu občanů demokratické společnosti.“ Přestože slova *svobodná shoda* znějí dobře, neznamenají nic jiného, než že pokud se na tom společnost víceméně shodne, podřídí se rozkazům svých vůdců. Právě takhle to fungovalo v nacistickém Německu. Mnoho detailů konečného řešení bylo sice skryto, ale názor, že evropští Židé představují problém, který se nějak vyřešit musí, byl v německé společnosti tak rozšířený, až se zdál běžný. *Die Juden sind unser Unglück*, jak by vám mohl říct každý německý řezník s tlustými prsty – Židé jsou naše neštěstí. Rozhodnutí je všechny pozabíjet krásně vyjádřilo „svobodnou shodu“ německých občanů. Kdyby tomu tak nebylo, nikdy by se doopravdy žádné konečné řešení nekonalo. Nevyjadřovalo však shodu občanů Dánska, Itálie nebo Bulharska a v těchto zemích také nedošlo k žádnému konečnému řešení, ani k žádným masovým deportacím, nebyly tam žádné vyhlazovací tábory a ve všech třech případech si mohli nacističtí důstojníci jen frustrovaně mrmlat pod vousy, jaké je to zvláštní, že tamní lidé nedokázali pochopit, jak velký problém židovská otázka představuje.

Opravdu zvláštní.

Richardu Rortymu slouží ke cti, že si upřímně uvědomuje následky svého morálního postoje. Pro nacistické Německo neměl jinou kritiku než osobní pocit zhnusení.

Pokud morální imperativy nejsou příkazy Boží vůle a nejsou v nějakém smyslu absolutní, pak to, co by mělo být, určí jen rozhodnutí lidí. Není nikdo jiný, kdo by to posoudil.

Liší se to snad nějak od myšlenky, že *pokud Bůh neexistuje, vše je dovoleno*?

Na základě těchto závěrů můžeme zcela opodstatněně říci, že pokud nedokážeme najít zdroj hodnot ve světě kolem nás, musíme se nakonec uchýlit k nějaké formě morálního relativismu, filozofie převládající v univerzitních bratrstvech či v jídelnách učitelských sborů (prostředích navzájem si dost podobných), odkud také pochází prohlášení, že neexistují žádné absolutní pravdy, a tudíž ani žádné absolutní pravdy morální.

Co se těchto názorů týče, tomu prvnímu nikdo nevěří a s tím druhým není nikdo ochoten žít.

Přesně v tomto dilematu se nacházíme.

2. Komentář

2.1 Profil cílového textu

Abychom si u překladu takto rozsáhlého textu mohli zvolit metodu překladu, je vhodné si stanovit podmínky, za jakých by překlad vznikl ve skutečnosti. Tedy kdy a v jaké formě by vznikl a jaké nakladatelství by ho mohlo vydat.

Co se týče podoby překladu, text by mohl vyjít buď jako celá kniha, nebo případně jako samostatná kapitola. Ta by mohla být například součástí sbírky polemických textů různých autorů o ateismu. Pravděpodobnější je ovšem možnost, že by kniha byla přeložena a publikována jako celek.

Tento titul by mohlo vydat nakladatelství, které vydává překladovou literaturu populárně naučného až odborného typu se zaměřením na humanitní vědy. Mezi taková nakladatelství patří například nakladatelství Academia, které vydává edici Společnost zabývající se změnami ve společnosti a společenskými vědami, či nakladatelství Argo, jehož edice Aliter (vydávaná ve spolupráci s nakladatelstvím Dokořán) cílí na laické čtenáře, kteří mají zájem o náročnější četbu z oblasti přírodních, ale okrajově i společenských věd. V této edici již vyšly dva tituly, jež se alespoň zčásti dotýkají tématu náboženství a zamýšlejí se nad ním ve vztahu k sekularismu (*Kacířství: Eseje proti pokroku a jiným iluzím* od filozofa Johna Graye) či nad jeho rolí (*Smysl lidské existence: evoluce a náš vnitřní konflikt* od biologa Edwarda O. Wilsona). Nakladatelství Argo také v roce 2021 vydalo knihu Richarda Dawkinse *Rozhod s bohem: rádce pro začátečníky*, je tedy možné, že by toto nakladatelství mohlo mít zájem i o vydání překladu knihy *The Devil's Delusion: Atheism and its Scientific Pretensions*.

Ve fiktivním zadání pro účely této práce pracuji s tím, že by kniha byla vydána v současné době jako celek nakladatelstvím Argo. Od tohoto předpokladu se odvíjí zvolená překladatelská metoda a řada rozhodnutí popsanych v kapitole Typologie překladatelských problémů.

2.2 Překladatelská analýza originálu

K překladatelské analýze byl použit model vnitrotextových a vnětextových faktorů Christiane Nordové (1991, s. 35-140). Následující podkapitoly se zaměřují na rozbor daných faktorů tak, jak spolu faktory souvisejí.

2.2.1 Autor, téma, motiv, záměr, adresát, presupozice

Kniha *The Devil's Delusion: Atheism and its Scientific Pretensions* byla publikována roku 2008 nakladatelstvím Crown Forum. Jejím autorem je americký vědec, filozof a spisovatel David Berlinski. Narodil se roku 1942 do rodiny německých Židů, kteří emigrovali do Spojených států z vichistické Francie. Získal doktorát z filozofie na Princetonské univerzitě a v rámci svého postgraduálního studia byl vědeckým pracovníkem v oborech matematika a molekulární biologie na Kolumbijské univerzitě. Vyučoval také matematiku, filozofii a angličtinu mezi jinými na Stanfordově univerzitě či Rutgersově univerzitě. Momentálně působí v Discovery Institute, neziskové vědecké společnosti, která se zaměřuje na politiku, ekonomiku a filozofii s důrazem na teorii inteligentního plánu. Je autorem mnoha vědeckých článků z oborů diferenciální topologie, teoretické biologie, analytické filozofie a filozofie matematiky. Napsal také řadu populárně-naučných publikací, které se soustřeďují především na matematiku, například *The Advent of the Algorithm* nebo *A Tour of the Calculus*, a také tři detektivní romány.

Motiv pro napsání této knihy zmiňuje Berlinski v její předmluvě. Podle jeho vlastních slov je „určitou obhajobou náboženského smýšlení“ a rozhodl se ji napsat, protože je této obhajoby třeba a nikde jinde ji nenalézá. Na knižním trhu podle něj přibývá obrovské množství publikací, jejichž hlavním poselstvím je, že věda má pravdu, a proto se náboženství nutně musí mýlit, případně by mělo být úplně vymýceno.

Autor tvrdí, že věda nemá co říct k zásadním otázkám lidského života a lidské duše. Jeho záměrem ovšem není prosazovat a obhajovat názor, že náboženství zaručené, pravdivé a objektivní odpovědi na tyto otázky má. Naopak se snaží podpořit stanovisko, že věda nemůže vědět ani dokázat, že je náboženství nemá. Z pragmatického hlediska se také snaží zdůraznit, že nehledě na to, jestli má náboženství objektivně pravdu, může být člověku velmi prospěšné a mít pozitivní vliv jak na jednotlivce, tak na celou společnost.

Berlinski je také toho názoru, že mnoho obyčejných lidí má pocit, že vědci prosazující ateismus se nad ně arogantně povyšují a že jimi jakožto komunita celkově pohrdají. Právě pro ně podle předmluvy napsal tuto knihu. Je otázkou, zdali tím Berlinski myslí, že průměrná laická

veřejnost, tedy oni obyčejní lidé, jsou skutečně zamýšleným adresátem této knihy. Dle mého názoru je toto prohlášení míněno spíše metaforicky a Berlinski na sebe tento úkol vzal „v jejich jméně“ a pro ně. Vzhledem k vysoké kognitivní náročnosti textu a rozsáhlým znalostem, jak z oblasti obecného přehledu, tak konkrétně tohoto tématu, které autor u čtenáře očekává, se dá soudit, že cílovým adresátem je vysoce vzdělaný člověk se zájmem o filozofii a náboženství, který je seznámen alespoň s částí osobností, vůči nimž se Berlinski vymezuje, a s jejich postoji a názory. Většina těchto osobností je z anglicky mluvících zemí a filozofický souboj mezi vědou a náboženstvím, který Berlinski popisuje, se také odehrává především tamtéž, zamýšlený cílový adresát je tedy také z anglicky mluvících zemí.

Cílový čtenář překladu se od výchozího zamýšleného čtenáře bude přirozeně lišit a rozdílné budou i jejich presupozice. V první řadě se bude lišit úhel pohledu na toto téma. Česká republika je velice ateistickou zemí, zejména ve srovnání se Spojenými státy či s Velkou Británií, a mezi vědeckou a náboženskou komunitou tu zdaleka nepanuje takové napětí. Vzhledem k tomu, že téma této knihy zde není tak populární, dá se předpokládat, že člověk, který bude mít o tuto knihu zájem, bude už také do určité míry s tématem seznámen. Nejproblematičtějším rozdílem v presupozicích je odkazování a citování různých osobností, ke kterým se autor vyjadřuje. Některá jména, jako například Richard Dawkins, český čtenář zajímavější se o toto téma nejspíše znát bude, u méně známých osobností už je to méně pravděpodobné. U čtenáře se předpokládá také poměrně podrobná znalost druhé světové války, konkrétně nacistických vůdců a dění kolem nich. Domnívám se, že ohledně tohoto tématu není český čtenář o nic hůře informovaný než čtenář americký, možná dokonce i naopak. Oběma záležitostmi se bude práce zabývat více v části Typologie překladatelských problémů a jejich řešení.

2.2.2 Žánrově stylistické zařazení

Co se týče žánrově stylistického zařazení textu, *The Devil's Delusion: Atheism and its Scientific Pretensions* je text polemický. Jakožto žánr stojí polemika, a tato publikace obzvláště, na pomezí stylu vědeckého a publicistického, přičemž do jisté míry čerpá i ze stylu uměleckého. Pro anglosaských země je typické, že se tyto dva styly mísí a že hranice mezi nimi je nejasná. Jak poukazuje Knittlová, mají i společný původ: „Ze stylu vědeckého publicistický styl vyšel, když od objektivního konstatování faktů, bylo nutno přejít k subjektivnímu, poutavému a přesvědčivému podání informací“ (Knittlová 2010, s. 189-190).

Polemika je velmi specifickým a velmi starým žánrem, který se hojně užíval už ve starověkém Řecku. Samotný název tohoto žánru pochází z řeckého *πόλεμος* (polemos), což v češtině znamená boj či válčení. Polemika byla praktikována jak v písemné formě, například historikem Polybiem, tak ve formě ústní. Těmto řečnickým polemikám se často věnovali politici, filozofové či spisovatelé, z nichž bychom mohli zmínit Cicera či Démosthéna.

V období středověku bylo jedním z nejčastějších témat polemiky náboženství. *Ottův slovník naučný* ji kupříkladu definuje jako:

„vědecký spor. Prvotně slula **p**-kou obrana učení církevního proti jiným vyznáním křesťanským, kdežto apologetika ho hájila proti pohanství. **P.** v tomto významu zvana bývala též elenchickou theologií i kontroverou.“ (Ottův slovník naučný 1903, s. 86)

Častými byly křesťanské polemiky vůči islámu či židovské polemiky hájící vlastní víru a nabádající židy, aby nekonvertovali k jiným náboženstvím. Velmi významnou roli hrál tento žánr v období reformace, na jejímž samém začátku stála slavná polemika Martina Luthera 95 *tezí*. Během reformace se hojně psaly pamflety, které mimo jiné často útočily na katolickou církev nebo hájily církve nově vzniklé.

V 18. století byl v této oblasti literárně aktivní irský státník, filozof a ekonom Edmund Burke či jeho krajan spisovatel a satirik Jonathan Swift. Jeho socio-politický pamflet *Skromný návrh* je výjimečný právě svou ostře satirickou polemikou vůči anglické vládě a společnosti.

Brian McClinton ve svém článku *A Defense of Polemics* řadí do tohoto žánru také některá literární díla, jako je Shakespearův *Hamlet* či Orwellova *Farma zvířat*. Dle jeho názoru polemika v současné době pokračuje ve formě polemik vůči různým vyznáním či náboženství jako takovému (McClinton 2007, s. 13). Do této kategorie spadá například *Boží blud*, kniha britského evolučního biologa Richarda Dawkinse či *Bůh není veliký* od britsko-amerického novináře a intelektuála Christophera Hitchensa.

V tomto směru tedy *The Devil's Delusion: Atheism and its Scientific Pretensions* odpovídá dobovým tematickým konvencím tohoto žánru – byť na něj nahlíží z druhé strany.

Co se týče žánrově stylistických konvencí, poměrně nedávnou obecnou definici polemiky jakožto žánru předkládá například Luboš Merhaut:

„Z literárněhistorického hlediska představuje polemika svébytný žánr, jehož podstatou je rovnomocné působení dialogu a nerozumění a který lze charakterizovat zvláště tématem, strategií, funkcí a stylovou a formální vyhraněností. Jde o žánr sebestředný a sebestvrzující, žánr synkretický, působící prostřednictvím textů různorodého založení, o fenomén na pomezí diskurzivních praktik, oborů a společenských kontextů.“ (Merhaut 2018, s. 72)

Jiří Homoláč ji popisuje o něco konkrétněji:

„Polemika se obvykle definuje jako názorový spor, který často přechází v osobní útoky a jehož účastníci se snaží čtenáře (posluchače) přesvědčit o své pravdě, resp. o tom, že jejich oponent pravdu nemá.“ (Homoláč 1998, s. 236)

Výrazové prostředky, které se často uvádějí jako typické pro polemiku jsou „prostředky expresivní a hodnotící, ironie, typizace oponenta, předčasná generalizace“ (Homoláč 1998, s. 236). Je pro ni charakteristický „temperamentní, vyhrocený a jízlivý sloh, osobní zaujetí a s tím spojené přehánění (a uvádění protivníkových tezí ad absurdum)“ (Vlašín 1984, s. 282).

Překládaný text tyto žánrově-stylistické normy v zásadě dodržuje a přespříliš je neporušuje. Autorův styl je velice názorný, sugestivní, místy až dramatický, často používá nadsázku a ironii a ani expresivní (někdy až slangové) výrazy v něm nechybí:

(1) „The doctors simply **knocked** their patients **off**, no doubt assuring the family that *Grootmoeder* would have wanted it that way.“ (s. 32 originálu)¹

(2) „Sam Harris is in this regard especially enthusiastic, *The End of Faith* recounting in **lurid** but **lingering** detail the methods of torture used in the Spanish Inquisition.“ (s. 19 originálu)

Dominantní slohové postupy jsou postup argumentační a postup úvahový, v některých úsecích se objevuje také postup výkladový a vyprávěcí. Text je velmi subjektivní, což je také charakteristický rys polemiky. Většinou tato subjektivita spočívá v tom, že autor uvede nějaký svůj názor či závěr a skutečnost, že jsou to jeho vlastní názory, je v textu obsažena pouze implicitně. Autorova přítomnost se v textu explicitně (zájmeny „I“, „my“, „mine“) projevuje sice málo, ale vždy za velmi konkrétním účelem, čímž je například humor (3) nebo snaha o ztotožnění se s čtenářem a o to, aby mu popisovanou situaci přiblížil a zkonkretizoval (4).

(3) „**I** am under most circumstances the last person on earth to think Richard Dawkins a Pollyanna, but in this case **I** defer to his description“ (s. 34 originálu)

(4) If it is hardly unknown, this medieval Arabic anxiety, it no longer controls the moral imagination in any secular society. It does not control **mine** and **I** suppose it does not control **yours** either. (s. 17 originálu)

2.2.3 Funkce

Pro určení funkcí textu je v této práci použito rozlišení jazykových funkcí dle Romana Jakobsona (1995). Vzhledem k polemické povaze textu jsou primárními funkcemi textu funkce

¹ Pokud není uvedeno jinak, tímto způsobem je citován text originálu v původním číslování stránek. Číslo stránek překladu naopak referují ke stránkách v této práci, v předchozí kapitole.

konativní a expresivní. Právě v nich polemika spočívá. Text má za úkol především přesvědčit čtenáře o pravdivosti tvrzení a názorů, které prosazuje autor, nebo alespoň o nepravdivosti tvrzení autorových oponentů. Expresivní funkce nespočívá pouze ve zveřejňování vlastních názorů, ale také v neustálém vynášení soudů nad postoji autorových oponentů, které místy přecházejí až v osobní útoky:

(5) „In considering Pinker’s assessment of the times in which we live, the only conclusion one can profitably draw is that such an excess of stupidity is not often to be found in nature.“ (s. 25 originálu)

Pomocí různých prostředků se tedy text snaží čtenáře přesvědčit nejen na rovině věcné a logické, ale i na rovině emoční.

V textu je přirozeně přítomna i funkce referenční, protože autor nám sděluje argumenty a následně poukazuje na jejich logické nesrovnalosti, či předestírá historická fakta. Příkladem funkce referenční je tabulka (s. 22-24 originálu), ve které autor uvádí počty obětí válečných konfliktů 20. a 21. století.

Vyskytuje se zde také funkce fatická, jež má za cíl zahajovat a udržovat kontakt se čtenářem. Lze ji vnímat na dvou rovinách. Polemika sama o sobě je určitým způsobem dialogickým žánrem, je buď *replikou*, tedy odpovědí na předchozí argument, či *duplikou*, odpovědí na repliku. Autor cituje argumenty jiných účastníků sporu, a nepřímou je také vybízí k reakci:

(6) „If this is so, why is Harris so sure that stem-cell research can be controlled?“ (s. 33 originálu)

Fatická funkce se také projevuje v pokusech o komunikaci se čtenářem, které mají zaujmout jeho pozornost a tím zajišťují, že bude pokračovat ve čtení. Příkladem této strategie jsou řečnické otázky (které zároveň plní i funkci konativní, protože mají čtenáře přimět přemýšlet nad daným tématem):

(7) „Why should the sins of the fathers be visited on their children?“ (s. 19 originálu)

Podobnou funkci má i přímé oslovení čtenáře, byť ve třetí osobě:

(8) „If readers require pertinent information concerning the strapado, or other instruments of doctrinal persuasion, they may turn to his pages.“ (s. 19. originálu)

Tento příklad ilustruje i další funkci, kterou v textu můžeme nalézt: funkci poetickou. Ta se projevuje hlavně ostrou ironií, jíž autor bez milosti častuje své oponenty. Chápáno podle Popovičova strukturního modelu překladu (Popovič 1975) je zde pro ironii stěžejní rovina referující, spočívá totiž ve zdůrazňování protimluvů v oponentových argumentech či

v kontrastování těchto argumentů s odlišnou realitou. V některých pasážích je ovšem zřejmý i důraz na estetickou a uměleckou hodnotu jazyka:

(9) „During the living centuries of the Arab empire, a magnificent series of stellar observatories glittered like jewels throughout the archipelago of its conquests.“ (s. 13 originálu)

Konkrétními problémy s překladem prostředků poetické funkce se zabývá kapitola Typologie překladatelských posunů.

Vzácně se v textu vyskytuje i funkce metajazyková:

(10) „By ‚science‘ Ulugh Beg meant observation – the power of the eye, aided by various instruments, to *see*.“ (s. 15 originálu)

To není pro filozofické texty úplně netypické, protože často vyžadují přesnou definici a vymezení pojmů, se kterými pracují, případně srovnání s tím, jak tyto pojmy chápou jiní odborníci, což se děje i v uvedeném případě.

2.2.4 Výstavba

Překládaný text je druhou kapitolou knihy *The Devil's Delusion: Atheism and its Scientific Pretensions*. Tato kapitola má název *Nights of Doubt* a je nadále rozdělena do podkapitol. První podkapitola nemá vlastní název a dala by se považovat za určitý úvod kapitoly jako celku. Následuje sedm podkapitol různé délky, z nichž každá má vlastní podnadpis. Tyto názvy většinou shrnují či naznačují témata podkapitol. Ta se ovšem značně prolínají a v pozdějších podkapitolách se objevují narážky či návaznosti na podkapitoly dřívější. V několika případech se autor uprostřed kapitoly rozhodne k tématu přistoupit z jiného úhlu pohledu nebo použít jiný argument a v těchto případech je text rozdělen grafickým symbolem. V rámci podkapitol je text dále členěn na odstavce, které svou délkou v některých případech přesahují celou stranu a jindy jsou tvořené pouze jednou větou.

2.2.5 Nejazykové složky

K textu nepatří žádné doprovodné fotografie ani obrázky. Jak už bylo zmíněno, ke členění podkapitol bylo užito symbolů, které jsou v překladu nahrazeny třemi pomlčkami. Co se týče grafických projevů horizontálního členění, autor v citacích používá kurzívu ke zvýraznění části, kterou považuje za nejpodstatnější. Po skončení citátu následuje závorka s vysvětlivkou typu „*italics added*“, aby si čtenář nemyslel, že je kurzíva součástí původního textu. Tento postup

jsem zachovala. Stejně tak jsem zanechala použití kurzívy pro pojmy z jiného jazyka a pro citaci úryvku z básně. Kurzíva je ovšem v textu často používána za účelem rematizace a zdůraznění, čímž se práce více zabývá v části Typologie překladatelských problémů a jejich řešení.

2.2.6 Syntax a lexikum

Syntax textu je obecně velmi kondenzovaná a komplikovaná. Často se zde vyskytují extrémně dlouhá souvětí s množstvím vět vedlejších podmínkových, vztažných, předmětných či příslovečných. Mimo to jsou zde často použity také rozsáhlé přístavky:

(11) „If you find it difficult to imagine that after close study of the Bava Mezia, the chapter of the Talmud that deals with the law of gifts, Hermann Göring decided that it was „the *ideology* of Judaism“ that justified Nazi policies, then you have insufficiently appreciated just how divisive Jewish beliefs must have seemed to stout Göring, **a man of well-known sensitivity to the delicacy of ideological deviance.**“ (s. 29 originálu)

Vysoká kondenzace syntaxe je způsobena i hojným užitím nefinitních slovesných tvarů a tendencí k nominálnosti (která je v tomto textu ještě markantnější než v běžné angličtině):

(12) „Having rejected the suggestion as an impossibility, Harris at once proceeds to embrace it.“ (s. 28 originálu)

Dlouhé výčty táhnoucí se až několik řádků a několikanásobné větné členy jsou také v textu běžné. Protože je text velmi osobní, častějším slovesným rodem je aktivum, ale vyskytují se zde hojně i konstrukce pasivní.

Co se lexika týče, autor většinou používá vysoký rejstřík s pestrou paletou synonym, slovní zásobu původem z francouzštiny či latiny (*doctrinal persuasion, instruments, enthusiastic, exuberant, depravity*). O to více potom působí jako šok, když v nějaké situaci použije například výraz slangový (*knock off*). Časté jsou i výrazy s emocionálním zabarvením, výrazy hodnotící až expresivní (*dreadful, pest, scrabble up*).

V textu se vyskytují pojmy týkající se fyziky, vědy obecně, zbraní, mučicích nástrojů, náboženství, etiky, nacismu a komunismu. Objevuje se tu také řada názvů válečných konfliktů a diktátorských režimů, názvů knih, jednoho periodika a konference. Autor také zmiňuje několik slov v cizích jazycích (*Grootmoeder, ilm-al-miqât, muwaqqit, la nuit de doute*).

Pro překlad jsou zajímavé literární prostředky, které autor používá, mezi nimi můžeme zmínit metafory, přirovnání, aliterace a ironii. Některými příklady se práce blíže zabývá v části Typologie překladatelských problémů a Typologie překladatelských posunů.

2.3 Překladatelská metoda

Metoda překladu je založena na interpretaci a překladatelské analýze výchozího díla a profilu cílového textu. Jedná se o polemiku, proto bylo tedy cílem především zachovat funkci expresivní a konativní. Zároveň byla pozornost věnována i funkci referenční s cílem zachovat významovou přesnost sdělení, především citovaných argumentů a autorových protiargumentů.

V rámci celého textu byl brán ohled na cílového čtenáře a jeho presupozice. Vzhledem k náročnosti textu jsem se také pro lepší srozumitelnost soustředila na kohezi, čemuž jsem přizpůsobila své překladatelské postupy. Snažila jsem se také dodržovat žánrově stylistické konvence polemiky a obecné jazykové konvence cílového jazyka a zároveň alespoň do určité míry zachovat autorův osobitý styl.

2.4 Typologie překladatelských problémů a jejich řešení

2.4.1 Syntaktická rovina

Jakožto analytický typ jazyka je angličtina systémově velice odlišná od češtiny, což se projevuje především na rovině morfologické, gramatické a syntaktické. Kromě tohoto fundamentálního rozdílu se tyto dva jazyky liší i v dalších aspektech, které ovlivňují syntaktickou rovinu překladu. Většina změn, které se na této rovině v překladu objevují, z těchto rozdílů vyplývá a je nutná (viz kapitola 2.5.1). Obecně byl náročný především překlad dlouhých souvětí s několika vloženými větami, především přívlastkovými či příslovečnými, která navíc sestávala ze souřadně na sebe napojených vět hlavních sdílejících obecné téma, ale lišících se specifickou situací. Ve spojení s vysokou kondenzovaností a nominálností originálu je potom velmi náročné souvětí porozumět a přeložit ho do češtiny v jednom kuse by znamenalo přeložit některé nevětné obraty dalšími vedlejšími větami, což by souvětí ještě natáhlo a zkomplikovalo. V takovýchto případech jsem tedy souvětí rozdělila na dvě kratší a tematicky víceméně ucelená souvětí (či věty):

(13) „No doubt some members of the SS took communion after an especially arduous day in the field murdering elderly Jewish women, and with vengeful Russian armies approaching Berlin, Heinrich Himmler, who had presided over the Third Reich's machinery of extermination and had supervised the desecration of churches and

synagogues from one end of Europe to the other, confessed to an associate that he was persuaded of the existence of a Higher Power.“ (s. 25 originálu)

„Někteří členové SS po zvláště náročném dni stráveném vražděním postarších Židovek na polích jistě šli na svaté přijímání. A když se pomstychtivá ruská vojska blížila k Berlínu, Heinrich Himmler, který řídil vyhlazovací mašinérii Třetí říše a měl na starost znesvěcování kostelů a synagog po celé Evropě, se jednomu svému společníkovi přiznal, že věří ve vyšší moc.“ (s. 16 překladu)

V tomto případě celé souvětí ironicky poukazuje na pokrytectví nacistů ve vztahu k náboženství a ukazuje to na dvou specifických situacích: na chození ke svatému přijímání po spáchání vražd a na Himmlerově prohlášení. Obě věty hlavní kontrastují zločiny s náboženským přesvědčením za účelem poukázat na jeho falešnost, ale jinak spolu propojeny nejsou a je tedy možné je od sebe oddělit a zvýšit tak komfort čtenáře.

Často se v původním textu také objevovaly nefinitní slovesné tvary, díky nimž je text velice kondenzovaný. Při překladu docházelo k transformacím anglických nefinitních tvarů na slovesné obraty:

(14) „In 2007, a number of scientists gathered in a conference entitled ‘Beyond Belief: Science, Religion, Reason, and Survival‘ in order **to attack** religious thought and **congratulate** one another on their fearlessness in so **doing**.“ (s. 20 originálu)

„V roce 2007 se řada vědců sešla na konferenci nazvané Více než víra: věda, náboženství, rozum a přežití, **aby tu útočili** na náboženské myšlení a **aby si** navzájem **gratulovali**, jak nebojácně si přitom **počínají**.“ (s. 12 překladu)

Naproti anglickému užívání nefinitních tvarů se v češtině hojněji vyskytují vedlejší věty (Dušková 2001, s. 542). Čeština sice má přechodníkové tvary, ale v současném diskurzu se objevují velice řídké a často jsou již považovány za archaické, proto by jejich použití v překladu nebylo vhodné. V této větě se vyskytují dva po sobě jdoucí infinitivy a jedno gerundium. První z infinitivů by se dal také přeložit jmenným obratem a infinitivem: „... se řada vědců sešla na konferenci... za účelem útočení na náboženské myšlení a vzájemného gratulování si...“ Takový překlad by ovšem na češtinu byl příliš kondenzovaný a věta by byla matoucí a kostrbatá. Místo toho byly použity dvě vedlejší věty účelové v souřadném vztahu, čímž byla zachována funkce sdělení. Na samém konci věty byla struktura větných členů změněna úplně. Z podstatného jména a předmětu *fearlessness*, řídicího členu substantivní fráze, se skrze transpozici stalo příslovce *nebojácně*. Do řídicí přísudkové pozice se dostalo sloveso *počínají*, které jakožto příslovečné určení slovo *nebojácně* rozvíjí. Ze substantivní větné fráze se tedy stala vedlejší věta, na čemž lze vidět rozdíl mezi nominální angličtinou a verbální češtinou.

U jmenných frází, které byly v originálu napojeny na hlavní větu jen čárkou často docházelo k explicitaci syntaktických vztahů přidáním spojky či další lexikálních prostředků návaznosti:

(15) „Having rejected the suggestion as an impossibility, Harris at once proceeds to embrace it.“ (s. 28 originálu)

„Poté, co tuto myšlenku prohlásil za nereálnou, pokračuje Harris tím, že ji přijímá za vlastní.“ (s. 17 překladu)

2.4.2 Lexikální rovina

Narozdíl od striktně vědeckých či populárně naučných textů není u tohoto překladu stěžejní terminologie. Přesto se zde ale objevuje lexikum z různých oblastí, od odborných termínů přes expresivní výrazy po slang.

Jednou z otázek bylo, jak naložit s výrazy původně arabskými, které se v textu nacházejí už v transliterované formě (*ilm al-miqât, muwaqqit*). Po konzultaci s arabistou Mgr. Pavlem Ťupkem, Ph.D. ohledně českých konvencí v transliteraci arabských pojmů jsem se v překladu rozhodla použít metodu transkripce u výrazu *muwaqqit* (s. 14 originálu, s. 8 překladu), což je participium aktivní od arabského slovesa *waqqata*, tedy určovat čas, protože zde se konvence nijak neliší. U výrazu *ilm al-miqât* (s. 13 originálu) jsem se rozhodla učinit změny v diakritice a přidat na začátek slova značku pro hrdelnici „ajn“: *‘ilm al-miqât* (s. 8 překladu).

U překladů citací pocházejících z anglických překladů al-Ghazálího se vyskytly problémy typické pro překlad historicky starších textů. Zatímco v angličtině se slovo *bestial* (s. 14 originálu) používá nejméně od 14. století, do češtiny se slovo *bestiální* dostalo mnohem později. V zájmu toho, aby jazyk těchto pasáží nevyzníval příliš moderně, jsem se rozhodla použít původem české slovo *zvířecké* (s. 8 překladu), které má stejný význam. Při překladu výrazu *temperament* se vyskytl problém s posunem významu.

(16) „...intellectual power in man is dependent on [his] temperament ... as the temperament is corrupted, *intellect is also corrupted and ceases to exist*.“ (s. 16 originálu)

Vzhledem ke kontextu význam výrazu *temperament* nemůže být soudobý význam popsáný slovníkem *Online Etymology Dictionary* jako „habit of mind, natural disposition“ (Online Etymology Dictionary 2021, heslo *temperament*). Zde bude platit starší význam *temperament*, který je podle téhož slovníku mnohem fyzičtějšího rázu pojednávajícího o základních tělesných šťávách: „a combination of qualities that determined the nature of an organism“ (Online Etymology Dictionary 2021, heslo *temperament*). Protože v českém prostředí nemá tento výraz

vhodný známý ekvivalent, který by nebyl příliš specifický pro obor psychologie, byl tento výraz přeložen obecnějším souslovím *tělesná povaha* (s. 9 překladu).

Ze slangových výrazů se v textu vyskytl výraz *to knock off* (s. 32 originálu) ve významu zabít. Vzhledem k větší citlivosti češtiny na expresivitu jsem se rozhodla výraz poněkud nivelizovat a přeložit ho výrazem *odpravit* (s. 20 překladu), který není slangový, ale pouze hovorový až expresivní. Tato nivelizace byla do jisté míry kompenzována o pár vět později, kde bylo sousloví *murderous pest* (s. 32 originálu), které je v angličtině pouze neformální, přeloženo hanlivým výrazem *vrahouni* (s. 20 překladu).

Vzhledem k tomu, že jde o polemický text, se zde často vyskytují pasáže, které jsou vysloveně jedovaté. Při jejich překladu bylo důležité vystihnout smysl sdělení a zároveň vybrat takové výrazy, které by zachovaly autorův až sarkastický styl. Příkladem je následující věta o Christopheru Hitchensovi:

(17) „...and suggests that his eye for poison in political affairs tends under conditions of polemical stress to wander irresolutely.“ (s. 28 originálu)

„Skoro to potom vypadá, že jeho jasný vhled do politických záležitostí má ve zvyku se v zápalu polemického rozhorlení nerozhodně zamlžovat.“ (s. 17 překladu)

V této větě bylo nutné vyřešit převod idiomatického a metaforického spojení *to have an eye for poison*. V překladu se ztratily jasně negativní konotace výrazu *poison*, protože idiomatické spojení *to have an eye for* bylo přeloženo méně poetickým *mít vhled*. V návaznosti na toto rozhodnutí také druhá část metaforu *to wander irresolutely* musela být přeložena ve vztahu k výrazu *vhled*. Místo pohybového slovesa vyjadřujícího bloudění, které se vztahuje k antropomorfizovanému výrazu *eye*, je v překladu sloveso více související se zrakem *zamlžovat*. Překlad ovšem zachovává smysl sdělení, tedy ztrátu schopnosti s přesností odhalit zdroj potíží a zkaženosti v politice.

2.4.3 Intertextualita

Překládaný text se polemicky vymezuje vůči názorům jiných osob na téma náboženství a snaží se prokázat, že se mylí. Kvůli tomu se zde vyskytuje velké množství citací mnoha akademiků, filozofů a dalších osobností, ke kterým se autor nějakým způsobem vyjadřuje. Nenachází se tu ovšem žádný citační aparát, který by uváděl odkud přesně výroky pocházejí. Většina autorů navíc do češtiny nebyla přeložena vůbec, nebo byla přeložena jen část jejich tvorby. Proto jsem se rozhodla nedohledávat, zda byly konkrétní citáty už do češtiny přeloženy, a přeložit je sama.

Výjimkou je citace verše z Koránu, kterou jsem převzala z překladu Ivana Hrbka z roku 1972, který je nejběžnější a používají ho i česky hovořící muslimové (E-Islám 2011). Jako název jedné z podkapitol se v textu vyskytuje také odkaz na Bibli: „the still small voice“ (s. 35 originálu). Jde o verš 19,12 z První knihy Královské a většina českých překladů kromě Bible Kralické jej překládá nějakou variací slov „tichý, jemný hlas“ (s. 21 překladu), kterou jsem použila v překladu i já.

Pokusila jsem se také dohledat překlad verše z básně *The Prelude or, Growth of a Poet's Mind* od Williama Wordswortha. Části této básně sice přeloženy byly, ovšem nikdy ne báseň celá, a citované verše mezi přeloženými úseky nejsou. S překladem poezie zatím nemám žádné zkušenosti a mé pokusy nebyly příliš dobré, konzultovala jsem tedy tuto část svého překladu s PhDr. Zdeňkem Beranem, Ph.D. a použila jsem jeho překlad těchto veršů.

Knihy Richarda Dawkinse *The God Delusion* přeložena byla, a proto jsem pro ni použila její překladový název *Boží blud*. Pro název nepřeložené knihy Sama Harris *The End of Faith* jsem použila doslovný překlad *Konec víry*, který se už v češtině užívá, objevuje se například na české Wikipedii či na českých stránkách National Geographic.

Překlad „the Bava Mecia, the chapter of the Talmud that deals with the law of gifts“ (s. 29 originálu) se mi v češtině nepodařilo dohledat, a proto jsem se rozhodla poprosit o konzultaci ředitele Katedry Blízkého východu a odborníka na rabínskou literaturu doc. PhDr. Pavla Sládka, Ph.D. Výraz *chapter* se v tomto případě překládá jako *traktát*. Vzhledem k tomu, že se tento text nezaměřuje vyloženě na judaistiku, je pro překlad názvu tohoto traktátu nejvhodnější použít *Bava meci'a*, jiný zavedený český název pro něj neexistuje. Jeho obsahem jsou zákony vlastnictví a odpovědnosti za svěřenou věc a vybrané problémy vlastnického práva, přičemž název *the law of gifts* nemá český ekvivalent a rozhodně v traktátu nejde o dary. Proto jsem nakonec tento obrat přeložila jako „traktát Talmudu Bava meci'a o vybraných problémech vlastnického práva“ (s. 18 překladu).

2.4.4 Kulturní neekvivalence

Jak již bylo zmíněno v kapitole Překladatelská analýza, cílový čtenář původního díla a cílový čtenář překladu mají z důvodu rozdílnosti jazyků, kultur a konvencí také rozdílné presupozice. Tento fakt se v překladu musí vzít v úvahu, protože, jak píše Levý, „přeložené dílo je útvar smíšený, hybridní“ (Levý 2012, s. 88).

Obecně došlo v překladu na některých místech k intelektualizaci, k určitému dovysvětlení některých informací, pokud bylo podezření, že český čtenář s nimi nemusí být tak

dobře obeznámen. Například zde byla v překladu přidána vnitřní vysvětlivka z toho důvodu, že česká společnost je obecně velmi ateistická, a proto by český čtenář nemusel vědět, že obžerství je považováno za smrtelný hřích, a nemusel by pochopit co se míní oním „zákazem“.

(18) „But of all the human emotions, curiosity is the one least subject to the general proscription against gluttony.“ (s. 14 originálu)

„Obžerství je možná **jakožto smrtelný hřích** zapovězeno, ale ze všech lidských vlastností se tímto zákazem nejhůře krotí zvědavost.“ (s. 8 překladu)

2.4.4.1 Vysvětlivky

Jak už bylo zmíněno dříve, presupozice cílového čtenáře originálu a cílového čtenáře překladu se vzhledem k jejich odlišným kulturám liší. Vzhledem k typu a povaze tohoto textu se ale dá předpokládat, že český čtenář, který se rozhodne si jej přečíst, bude do značné míry seznámen s osobnostmi, které text zmiňuje. Některé knihy Richarda Dawkinse, Christophera Hitchensa a Sama Harrise byly už například přeloženy do češtiny. Některé osobnosti jsou ovšem méně známé a u řady z nich i autor sám podává stručné vysvětlivky ohledně jejich profese či zaměření. K méně známým osobnostem v českém prostředí se řadí například Camille Paglia.

(19) „Writing about the arts and their degraded state, Camille Paglia begins by affirming she is a ‘professed atheist.’“ (s. 11 originálu)

Pokud v tomto případě čtenář neví, že Paglia se pohybuje v amerických univerzitních kruzích a je akademička a sociální kritička, nedává informace o humanitních studiích příliš dobrý smysl.

Věta v překladu tedy obsahuje stručnou vysvětlivku:

„**Americká akademička** Camille Paglia se na začátku své eseje o úpadku humanitních věd otevřeně hlásí k ateismu.“ (s. 7 překladu)

Podobná situace nastává u Samuela Johnsona. Místo titulu a příjmení bylo v překladu použito jeho křestní jméno a příjmení, protože tak je v českém prostředí spíše známý. Pokud má o něm český čtenář alespoň nějaké povědomí, pravděpodobně to bude pro jeho *Slovník anglického jazyka*, nicméně tato informace není pro čtenáře podstatná. Do vysvětlivky jsem se rozhodla uvést kromě jeho národnosti také obecné označení „intelektuál“, aby nebyla poznámka příliš dlouhá a zhruba shrnovala jeho činnost, a století, ve kterém žil. To jsem dodala z toho důvodu, že většina zmiňovaných osobností je buď ze současnosti, nebo je zmíněno, kdy žily. Absence tohoto údaje by tedy mohla vyvolat dojem, že jde o nedávného či současného literáta:

(20) „Having been asked by his biographer, James Boswell, for his opinion on original sin, Dr. Johnson responded in words to which he drew particular attention...” (s. 33 originálu)

„Když se významného **britského intelektuála 18. století** Samuela Johnsona jeho životopisec James Boswell zeptal na jeho názor na prvotní hřích, Johnson s důrazem odpověděl...” (s. 20 překladu)

Vysvětlivka by byla na místě i u Hectora Avalose, ale tomu se autor věnuje v následující kapitole knihy, kde ho trochu více představí, takže za předpokladu, že by kniha vyšla přeložená jako celek, by se na toto místo vysvětlivka nehodila.

2.4.4.2 Reálie

V textu se vyskytuje zmínka o duchovním hnutí *Christian Science* (*Křesťanská věda*), což je ovšem hnutí velmi málo známé v České republice, a navíc jeho jméno by pro českého čtenáře mohlo být v tomto kontextu zavádějící. Tato zmínka se vyskytuje v tomto kontextu:

(21) „Neither the Nazis nor the Communists, he affirms, acted *because* of their atheism. They were simply keen to kill a great many people. Atheism had nothing to do with it. They might well have been Christian Scientists.” (s. 26 originálu)

Jeho funkce tedy není vyloženě referenční, účelem je ironizovat předchozí prohlášení. Proto v překladu došlo k substituci a toto hnutí bylo nahrazeno jiným alternativním duchovním proudem *spiritismem*, který si český čtenář snáze představí a který plní stejnou funkci jako originál:

„Tvrdí, že nacisté ani komunisté nejednali tak, jak jednali, *protože* byli ateisté. Zkrátka se jim zachtělo zabít velkou spoustu lidí. Ateismus s tím neměl nic co do činění. Klidně to mohli být třeba spiritisté.” (s. 16 překladu)

V jiné části textu se podobným způsobem vyskytuje zmínka o ženě zvané *Typhoid Mary* (s. 28 originálu). V tomto případě ovšem byla v překladu ponechána *Tyfová Mary* (s. 18 překladu), protože tato reálie je částečně sebevysvětlující, a navíc je v českém prostředí do určité míry známá (na internetu se o ní vyskytuje řada článků zvláště z poměrně nedávné doby, je tedy možné, že v období koronaviru se stala tato žena zajímavým a aktuálním tématem).

2.4.4.3 Jména

Čeština a angličtina mají různý úzus co se týče psaní jmen. Nejočividnější rozdíl spočívá v českém přechylování ženských příjmení, a to včetně cizojazyčných. Ve většině tiskovin je přechylování stále normou. Navzdory tomu jsem se rozhodla jméno Camille Paglia ponechat nepřechýlené. Na internetu sice dominuje přechýlená verze tohoto jména, nicméně v roce 2019 byl vydán český překlad jedné z knih této autorky, a ten její jméno nepřechyloval. Kniha byla navíc vydána nakladatelstvím Argo, pro které v rámci fiktivního zadání tento text překládám, takže by bylo dobře dodržet v tomto ohledu úzus nakladatelství.

U jména al-Ghazáliho se vyskytl problém v přístavku *the gazelle*. Tato „přezdívka“ pro tohoto filozofa je v angličtině zažitá a používá se, v češtině ovšem její přímý ekvivalent neexistuje. Čeština má pro jeho jméno polatinštěnou verzi Algazel, ale její použití by v překladu neplnilo stejnou funkci, protože pojmenování *the gazelle* v sobě obsahuje emotivní složku, vyjádření respektu a obdivu, zatímco Algazel je neutrální. Vzhledem k absenci podobně funkčního pojmenování v češtině bylo v překladu nakonec vynecháno.

2.4.5 Chyby a nejasnosti

Vzhledem ke kondenzovanosti textu a jeho tendenci sdělovat určité informace pouze implicitně, se v něm objevilo několik míst, jejichž význam byl nejasný. Jedním z nich byla tato věta:

(22) „The death of Franklin Roosevelt inspired Joseph Goebbels to similarly pious sentiments.“ (s. 25 originálu)

V této části textu autor kontrastuje hrůzné skutky nacistů s jejich, jak autor naznačuje, pokryteckým náboženským přesvědčením (podrobněji rozebráno v kapitole 3.2.1). Autor ovšem nikde nezmiňuje, o co přesně šlo, a v překladu bylo tedy nutné rozhodnout, který ekvivalent výrazu *sentiments* je nejvhodnější – tedy jestli to bylo Goebblesovo osobní *mínění* či *cítění* , nebo šlo o jeho veřejný *postoj* . Pokusila jsem se tedy dohledat specifika a podařilo se mi najít článek od spisovatele a publicisty Karla Pacnera k 70. výročí smrti prezidenta Roosevelta. V něm uvádí, že po zjištění této zprávy volal Goebbles Hitlerovi a vyjádřil se následovně: „Můj vůdče! Blahopřeji vám! Roosevelt je mrtev! Včera zemřel. Bůh nás neopustil. Ve hvězdách je napsáno, že pro vás bude znamenat druhá polovina dubna rozhodující obrat.“ (Pacner 2015). Na základě tohoto zjištění jsem se rozhodla v překladu specifikovat a výraz *sentiments* přeložit jako *výroky* :

„Smrt Franklina Roosevelta inspirovala Josefa Goebbelse k podobně zbožným výrokům.“ (s. 16 překladu)

V textu jsem také narazila na dvě chyby, jednu terminologickou a jednu faktickou. V podkapitole *An insult to human dignity* (s. 32 originálu) se autor věnuje legalizaci eutanazie v Nizozemsku. Autor ovšem místo oficiálního názvu *Netherlands* používá neoficiální název *Holland*. V obou případech jsem se rozhodla název této země překládat jejím oficiální názvem *Nizozemsko*.

V té samé části předkládá autor následující tvrzení: „In 1984, Holland legalized euthanasia“ (s. 32 originálu). To ovšem neodpovídá pravdě. Ve skutečnosti Nizozemsko oficiálně eutanazii zlegalizovalo až v roce 2002. V roce 1984 ovšem rozhodl Nejvyšší soud Nizozemska ve prospěch lékaře, který eutanazii provedl a hájil se tím, že jeho zákonná povinnost zachovat lidský život byla v konfliktu s jeho povinností ulehčit pacientovi od beznadějného utrpení (Gevers 1996). Toho samého roku také Královská nizozemská lékařská asociace vydala prohlášení, že za určitých podmínek by eutanazie mohla být akceptovatelná. Od té doby v podstatě záleželo na rozhodnutí soudů, zda konkrétní případ splňuje určitá kritéria, na jejichž základě by lékař trestně stíhán nebyl.

Stylisticky ovšem tato věta funguje, protože je krátká, úderná, jednoznačná a na pravdivosti tohoto tvrzení se zakládá celý argument o eutanazii, který autor předkládá, a přímá oprava tedy nebyla možná. Proto jsem se rozhodla větu přeložit takto: „V roce 1984 Nizozemsko prakticky povolilo eutanazii“ (s. 20 překladu).

Došlo tu tedy sice do jisté míry k nivelizaci, ale takto věta odráží to, jak s eutanazií bylo nakládáno v praxi (byla tolerována), aniž přitom tvrdí, že byla skutečně oficiálně legální.

2.4.6 Suprasegmentální složky

Zajímavý překladatelským problémem, který se v překladu projevil na rovině syntaktické, gramatické a lexikální, je autorovo použití kurzívy. Jak už bylo zmíněno dříve, autor ji používá různými způsoby, pro tuto část je ovšem relevantní pouze její užití za účelem rematicizace. Protože je text poměrně čtenářsky náročný, plní tento způsob zdůraznění velice dobře svou funkci a autor se k němu uchyluje skutečně často. Na třiceti stranách k tomu dochází třicetkrát. V češtině se ale kurzíva používá mnohem méně a je na ni tedy citlivější. Proto jsem se snažila využívat několika možností, jak dané výrazy zdůraznit jiným způsobem.

První možností je využít AVČ češtiny a jejího volnějšího slovosledu. Díky tomu se zdůrazněný výraz dostal do rematické pozice:

(23) It goes without saying, of course, that Harris believes this is na *objective* claim about the human mind. (s. 34 originálu)

„Ani snad nemusím zmiňovat, že Harris toto tvrzení o lidské mysli považuje za objektivní.“ (s. 21 překladu)

V tomto případě se výraz v originále zdůrazněný kurzívou přesunul na konec věty do rematické pozice a nebylo tedy nutno jej nijak více zdůrazňovat. O něco složitější byla situace v tomto dlouhém souvětí:

(24) „What Hitler did *not* believe and what Stalin did *not* believe and what Mao did *not* believe and what the SS did *not* believe and what the Gestapo did *not* believe and what the NKVD did *not* believe and what the commissars, functionaries, swaggering executioners, Nazi doctors, Communist Party theoreticians, intellectuals, Brown shirts, Black shirts, gauleiters, and a thousand party hacks did *not* believe was that God was watching what they were doing.“ (s. 26 originálu)

„Ani Hitler ani Stalin ani Mao nevěřili, ani jednotky SS nevěřily, ani Gestapo ani NKVD nevěřilo, ani komisaři, funkcionáři, nadutí popravčí, nacističtí doktoři, komunističtí teoretici, intelektuálové, hnědé košile, černé košile, gauleiterové ani nesčetní straničtí patolízalové nevěřili, že Bůh vidí, co oni činí.“ (s. 16 překladu)

Toto konkrétní souvětí je v angličtině velice efektní, ale je také pro překlad velice problematické, kvůli mnohonásobné vytýkací konstrukci. Tato konstrukce nemá v češtině stylisticky vhodný protějšek, a proto bylo nutné najít jiný způsob, jak ji přeložit. Protože čeština je citlivější na opakování slov, rozhodla jsem se vytýkané členy seskupit do tematicky podobných skupinek mnohonásobných podmětů, které sdílí jeden přísudek. V angličtině je zdůraznění kurzívou použito, protože záporná částice *not* se nijak jinak do rematické pozice dostat nemůže, a přitom nese hlavní význam této věty. V češtině je ovšem zápor obsažen ve slovese samotném, které se nachází na konci věty, a tedy v rematické pozici.

Vedle slovosledu je možné zdůraznění docílit také gramatickými či lexikálními prostředky:

(25) „This is true whether the object of curiosity is religion *or* science.“ (s. 15 originálu)

„Toto platí, ať už je jejím předmětem náboženství, či věda.“ (s. 9 překladu)

(26) „But if tomorrow God were to encourage rape as a very good thing, would rape *become* a very good thing [...]“ (s. 37 originálu)

„Ale kdyby Bůh zítra podpořil a prohlásil znásilnění za báječnou věc, stala by se doopravdy ze znásilnění báječná věc?“ (s. 22 překladu)

V prvním případě je místo kurzívy použita čárka před spojkou *či*, která naznačuje určitou protikladnost těchto dvou možností, náboženství a vědy. Ve druhém případě je sloveso lexikálně ponecháno beze změny, byl použit jeho přímý ekvivalent, ale byla k němu přidána modální částice *doopravdy*, která sebou nese jistotní modalitu a důraz.

Přestože jsem se snažila nahradit grafickou úpravu syntaktickým, gramatickým či lexikálním řešením, v několika případech jsem kurzívu ponechala. Stalo se tak v případech, kdy buď nebyla jiná možnost zdůraznění, nebo kdy pouhé posunutí do rematické pozice nestačilo – v tomto případě to nestačilo ani v angličtině:

(27) „I daresay that a telescope does a better job in revealing the size of the universe than any of the world religions, and if sublimity is wanted, it is hardly to be expected from a system of thought assumed to be *false*.“ (s. 12 originálu)

„Dovolil bych si poznamenat, že k odhalení velikosti vesmíru lépe poslouží spíš dalekohled než jakékoli světové náboženství, a co se velkoleposti týče, tu může člověk asi těžko očekávat od myšlenkového systému, který považuje za *chybný*.“ (s. 7 překladu)

2.5 Typologie překladatelských posunů

Téma překladatelských posunů je velmi úzce spojené s překladatelskými problémy, a proto se jím do jisté míry zabývala už kapitola předchozí. Již popsány posuny se zde tedy nezabývám. Není ani možné, aby tato práce postihla veškeré posuny, ke kterým v překladu došlo. Proto se zaměřuje na ty nejčastější a chápe je z hlediska Popovičova rozdělení na čtyři základní druhy posunů:

„1. **Konstitutivní posun** je nezbytný posun, k němuž dochází v důsledku rozdílů mezi oběma jazyky (originálu a překladu). Chápe se jako funkční a objektivní. Sem patří například reprodukce anglického systému gramatických časů ve slovenštině i češtině nebo naopak vidových příznaků při překladu do češtiny.

2. **Individuální posun** je systém individuálních odchylek motivovaných výrazovými sklony nebo idiolektem překladatele.

3. **Tematický posun** vzniká náhradou reálií, výrazových spojení a idiomů originálu prvky domácími. Tento postup favorizuje konotaci na úkor denotace a zpravidla se označuje jako substituce.

4. **Negativní posun** vzniká v důsledku nepochopení originálu. Může být motivován neznalostí jazyka nebo nerespektováním pravidel ekvivalence a projevuje se nesprávným překladem nebo stylovým ochuzováním originálu.“ (Popovič, in Vilikovský 2002, s. 44)

2.5.1 Konstitutivní posuny

Již v minulých kapitolách byly zmíněny fundamentální systémové gramatické a stylistické rozdíly mezi angličtinou a češtinou. Právě ony jsou důvodem velké části konstitutivních posunů, které se objevují v drtivé většině překladů. Překlad nefinitních slovesných tvarů, který pod tento typ posunů spadá, již byl probrán v kapitole 2.4.1, a proto ho zde již nebudu probírat.

Na gramatické rovině také často docházelo ke změně slovesného rodu z pasiva na aktivum:

(28) „The Islamic calendar was based on the phases of the moon.“ (s. 13 originálu)

„Islámský kalendář se řídil fázemi měsíce.“ (s. 8 překladu)

Spolu se změnou rodu u slovesa zde došlo k modulaci a místo ekvivalentu *zakládal se*, který by byl reflexivním pasivem, bylo použito sloveso *řídil se*, které je aktivnější i v sémantickém smyslu.

Oproti angličtině disponuje české sloveso také kategorií vidu. V některých případech muselo tedy dojít k výběru mezi tím, který vid použít. V následujícím příkladě bylo k přeložení gerundia slovesa *reveal* použito verbálního substantiva *odhalování*. Sloveso *odhalovat* je nedokonavé a tento vid byl použit, protože jde o nadále probíhající kontinuální proces:

(29) „I daresay that a telescope does a better job in **revealing** the size of the universe than any of the world religions...“ (s. 12 originálu)

„Dovolil bych si poznamenat, že k **odhalování** velikosti vesmíru lépe než jakékoli světové náboženství poslouží spíš dalekohled...“ (s. 7 překladu)

Angličtina je také vysoce nominální, zatímco čeština spíše používá slovesa. V příkladu (30) z tohoto důvodu došlo k transpozici substantiva *arrival* na sloveso *přijdou*.

(30) „...and in the Christian West, men kept time so carelessly that even **the arrival** of the Easter holidays **was a matter of profound uncertainty**.“ (s. 13 originálu)

„V západních křesťanských zemích měli tak nepřesný přehled o čase, **že si lidé nemohli být jisti ani tím, kdy přijdou** velikonoční svátky.“ (s. 8 překladu)

Prísudek jmenný se sponou, který se k podmětu *arrival* vázal, byl transformován na vedlejší větu s podmětem *lidé*, díky čemuž se v překladu nevyskytl přísudek tvořený sémanticky vyprázdněným slovesem *být*, který je pro angličtinu typický.

2.5.2 Individuální posuny

Individuálních posunů, tedy posunů, na který má vliv překladatelův idiolekt, preferované postupy, zkušenosti a „jazykový cit“, lze v překladu také najít celou řadu. Jedním příkladem je následující věta:

(31) „When faced with irreconcilable alternatives, she proposes to straddle the difference, a position as difficult in thought as it is uncomfortable in gymnastics.“ (s.12 originálu)

„Paglia se tak ocitá mezi protichůdnými alternativami, a to je problém, který navrhuje vyřešit jejich sloučením, což je myšlenkový postup stejně náročný jako slučování atomových jader.“ (s. 7 překladu)

V této větě je dominantní funkce poetická, která se projevuje přirovnáním zakládajícím se na dvojím významu slovesa *straddle*. Doslovný překlad zde nebyl možný, a proto jsem použila funkční substituci. Klíčové sloveso *sloučit* má v překladu opět dva významy, jichž přirovnání využívá, gymnastický cvik je ovšem nahrazen jadernou reakcí. Celý význam přirovnání, tedy vyjádřit obrovskou náročnost takového postoje, byl zachován. Toto řešení ale jistě zdaleka není jediné (nabízelo by se například řešení založené na metafoře „sedět na dvou židlích“), a bylo použito na základě jazykových preferencí překladatele.

Další příklad je poněkud jiného typu. V tomto případě došlo v překladu ke změně ze souvětí o jedné hlavní větě oznamovací oddělené pomlčkou od vedlejší věty podmětové na dvě oddělené věty, z nichž jedna je věta tázací a jedna oznamovací:

(32) „Whether God exists—that is one question. Whether belief in his existence plays an important role in human life—that is another.“ (s. 11 originálu)

„Existuje Bůh? To je jedna otázka. Hraje víra v jeho existenci důležitou roli v lidském životě? To je něco jiného.“ (s. 7 překladu)

Zde je důležité si také uvědomit, že jde o úplný začátek kapitoly, o první dvě věty. Překlad by se opět dal vyřešit i jinak, například zachováním struktury na větu hlavní a větu vedlejší. Pomlčka je zde použita, aby v obou souvětích zdůraznila oddělení vedlejší věty od věty hlavní, čímž vyzdvihuje fakt, že jde o dvě rozličné otázky, které spolu ani příliš nesouvisí. Při hledání řešení bylo vzato v potaz, že čeština obecně používá pomlčky méně než angličtina a že jakožto

úvod kapitoly, by měly věty vyznít jasně a důrazně. Proto jsem nakonec zvolila nahrazení pomlčky otazníkem a rozdělení do dvou vět.

2.5.3 Tematické posuny

I tematických posunů se v překládaném textu vyskytlo poměrně mnoho, což je výsledkem rozdílů mezi jazyky, a především mezi kulturami. Sem se řadí převod vzdálenosti z mil na kilometry, který se v textu vyskytl jednou (s. originálu 30. s. 19 překladu). Jedná se o vzdálenost z Kalifornie do Evropy, kterou autor zaokrouhlil ze stylistických důvodů na pět tisíc mil, což by bylo v češtině zhruba osm tisíc kilometrů. Ve skutečnosti je tato vzdálenost zhruba o pět set mil delší, což v kilometrech vychází na zhruba devět tisíc kilometrů a tento údaj byl v překladu nakonec použit. Autorovi zde nejde o přesnost, ale o efektní a úsporné vyjádření vzdálenosti mezi Kalifornií a Evropou, což je v překladu zachováno.

Dále se sem řadí překlad výrazových spojení a idiomů. V textu se například objevuje slovní spojení *I am a Pollyanna* (s. originálu 34), které vzniklo na základě knihy Eleanor Porterové, jejíž hlavní hrdinka Pollyanna je nezdolná optimistka a ve všem najde něco dobrého (Merriam-Webster Divtionary 2021). Vzhledem k tomu, že se nepodařilo v češtině najít vhodné frazeologické vyjádření se stejným významem, došlo k nivelizaci na stylistické úrovni (protože výraz *Pollyanna* je knižní) a byl zvolen doslovnější opis *jsem příliš velký optimista* (s. 21 překladu). Také se v textu vyskytuje slovní hříčka s anglickým idiomem: „... God is a repellent figure and to hell with Him“ (s. 37 originálu). Idiom *to hell with (someone)* byl nahrazen českým ekvivalentem *poslat k čertu*: „... je Bůh dosti odpudivé individuum a poslali ho k čertu“ (s. 23 překladu), přičemž díky tematické podobnosti obou idiomů zůstává slovní hříčka zachována. Podobně se v textu vyskytla řada dalších idiomatických vyjádření, k nimž se podařilo najít vhodné české ekvivalenty, mezi nimi například *travel broadens mind* (s. 30 originálu) či *slippery slope* (s. 32 originálu), která byla přeložena variantou idiomu *cestování rozšiřuje obzory* (s. 18 překladu) a *šikmá plocha* (s. 19 překladu).

Závěr

Cílem této práce bylo v první části vytvořit co nejvěrnější a nejkvalitnější překlad druhé kapitoly knihy Davida Berlinského *The Devil's Delusion: Atheism and its Scientific Pretensions*. V druhé části jsem se pokusila původní text, a především jeho překlad okomentovat a popsat užité překladatelské postupy a posuny.

Než jsem vůbec přistoupila k samotnému překladu, bylo u tohoto textu stěžejní jej dobře pochopit a správně interpretovat. Za tímto účelem bylo mnohdy nutné si dohledat širší kontext a více informací o daném tématu. Jedním z hlavních úkolů bylo následně přeložit smysl argumentů citovaných i prezentovaných autorem tak, aby byly pro čtenáře pochopitelné. Dále bylo důležité brát v potaz rozdíl v presupozicích původního adresáta a nynějšího cílového čtenáře a systémové rozdíly na rovině jazykové. Mým cílem bylo také zachovat v překladu jak hlavní funkce originálu, tak autorův specifický styl.

Práce na komentáři (především na překladatelské analýze) mi velmi pomohla vytvořit si jednotnou překladatelskou metodu a konkrétní postupy řešení problémů, jež se při překladu vyskytly. Díky tomu jsem si v této práci vyzkoušela návyky, které snad v budoucnosti upotřebím v praxi. Krom toho jsem také měla příležitost důkladně se seznámit se zajímavým úhlem pohledu na jedno z pro mě nejzajímavějších témat vůbec.

Seznam použité literatury

Primární literatura (výchozí text pro překlad):

BERLINSKI, David, 2008. *The Devil's Delusion: Atheism and its Scientific Pretensions*. New York: Crown Forum. 256 s. ISBN 978-0-465-01937-3.

Sekundární literatura:

DUŠKOVÁ, Libuše, 1994. *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. 2. vyd. Praha: Academia. 673 s. ISBN 80-200-0486-6.

GEVERS, Sjef, 1996. Euthanasia: law and practice in The Netherlands. *British Medical Bulletin*. **52**(2), 326-333.

HOMOLÁČ, Jiří, 1998. Polemika jako žánr (na materiálu šaldovském). *Česká literatura*. **46**(3), 236-268.

JAKOBSON, Roman, 1995. *Poetická funkce*. Jinočany: H+H. 748 s. ISBN 80-85787-83-0.

KNITTLOVÁ, Dagmar a kolektiv, 2010. *Překlad a překládání*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci. 291 s. ISBN 978-80-244-2428-6.

LEVÝ, Jiří, 2012. *Umění překladu*. Praha: Apostrof. 367 s. ISBN 978-80-87561-15-7.

MCCLINTON, Brian, 2007. A Defence of Polemics. *Humani*. **105**, 12-13.

MERHAUT, Luboš, 2018. „Orlové literární revoluce.“ F. X. Šalda a/versus Arnošt Procházka (a Moderní revue). *Slovo a smysl*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. **15**(30), 71-101.

NORD, Chrisitane, 1991. *Text analysis in translation: theory, methodology, and didactic application of a model for translation-oriented text analysis*. Amsterdam: Rodopi. 250 s. ISBN 90-5183-311-3.

POPOVIČ, Anton, 1975. *Teória uměleckého prekladu*. Bratislava: Tatran.

VILIKOVSKÝ, Jan, 2002. *Překlad jako tvorba*. Praha: Ivo Železný. 246 s. ISBN 80-237-3670-1.

Slovníky a korpusy včetně internetových:

Cambridge Dictionary Online, 2021 [online]. Cambridge University Press, [cit. 3.1.2021-3.5.2021]. Dostupné z: <http://dictionary.cambridge.org/>

Internetová jazyková příručka ÚJC AV CR. [online]. © 2008-2015. [cit. 2015-07-28]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

Merriam-Webster.com Dictionary, 2021 [on-line]. Merriam-Webster, [cit. 3.1.2021-3.5.2021]. Dostupné z: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/>

Linguee | Dictionary for German, French, Spanish, and more [online]. Linguee GmbH. Dostupné z: <http://www.linguee.com>

Křen, M. – Cvrček, V. – Čapka, T. – Čermáková, A. – Hnátková, M. – Chlumská, L. – Jelínek, T. – Kovářiková, D. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Skoumalová, H. – Škrabal, M. – Truneček, P. – Vondříčka, P. – Zasina, A.: *SYN2015: reprezentativní korpus psané češtiny*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2015. Dostupný z: <http://www.korpus.cz>

Online Etymology Dictionary, 2001-2021 [on-line]. Douglas Harper, [cit. 3.1.2021-3.5.2021]. Dostupné z: <https://www.etymonline.com/>

Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, Dvacátý díl, 1903. Praha: J. Otto. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:7e11fe20-043e-11e5-95ff-5ef3fc9bb22f>

Seznam Slovník - on-line překlad z češtiny do angličtiny, francouzštiny, němčiny, španělštiny, italštiny, ruštiny, slovenštiny a naopak [online]. Seznam.cz – Lingea s.r.o. Dostupné z: <http://slovník.seznam.cz>

Slovník spisovného jazyka českého [online]. Ústav pro jazyk český, v. v. i. Dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz>

VLAŠÍN, Štěpán a kolektiv, 1984. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel.

Ostatní internetové zdroje:

Argo, 2021. *Argo*. [online]. [cit. 7.5.2021]. Dostupné z:

[https://argo.cz/knihy/?filter={%22relations%22:{%22edition%22:\[46\]}}&page=1&posts_per_page=12&order=year-DESC](https://argo.cz/knihy/?filter={%22relations%22:{%22edition%22:[46]}}&page=1&posts_per_page=12&order=year-DESC)

E-Islám, 2011 [online]. [cit. 3.5.2021]. Dostupné z: <https://www.e-islam.cz/nejlepsi-cesky-preklad-koranu/>

ERF Medien, 2021. *BibleServer*. [online]. [cit. 8.5.2021]. Dostupné z:

<https://www.bibleserver.com/cs/verse/1.%20Kr%C3%A1lovsk%C3%A1119%2C12>

GARKISCH, David. Příběh Tyfové Mary: Vypráví i o odmítačích roušek a očkování. In: *Náše zdravotnictví* [online]. 1.1.2021 [cit. 3.5.2021]. Dostupné z:

<https://www.nasezdravotnictvi.cz/aktualita/pribeh-tyfove-mary-vypravi-i-o-odmitacich-rousek-a-ockovani>

LAMPER, Ivan. Jak nezodpovědná „Tyfová Mary“ dostala karanténu na doživotí. In:

Respekt.cz [online]. 6.5.2020 [cit. 3.5.2021]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/agenda/jak-tyfova-mary-dostala-karantenu-na-dozivoti>

MILAR, Jaroslav. Zabíjet lze různě. Chtěli novou kuchařku, domů si přivedli biologickou zbraň. In: *iDNES.cz* [online]. 10.2.2020 [cit. 3.5.2021]. Dostupné z:

https://www.idnes.cz/xman/styl/tyfova-mary-mallonova-tyfus.A200202_175525_profily_sub

National Geographic Česko, 2012 [online]. 18.9.2012 [cit. 5.5.2021]. Dostupné z:

<https://www.national-geographic.cz/clanky/nahradime-nabozenstvi-vedou.html>

PACNER, Karel. Smrt, která dala Hitlerovi naději. Před 70 lety zemřel prezident Roosevelt.

In: *iDNES.cz* [online]. 19.4.2015 [cit. 3.5.2021]. Dostupné z:

https://www.idnes.cz/technet/vojenstvi/zemrel-prezident-roosevelt-hitler.A150415_164309_vojenstvi_mla

Přispěvatelé Wikipedie, *Sam Harris*. In: Wikipedie: Otevřená encyklopedie [online]. 9. 5. 2021 [cit. 3.5.2021]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Sam_Harris&ol-did=19811376

Osobní sdělení:

PhDr. Zdeněk BERAN, Ph.D. Ústav Anglofonních literatur a kultur, Filozofická fakulta UK, Náměstí Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1. Dne 10. 5. 2021.

Doc. PhDr. Pavel SLÁDEK, Ph.D. Katedra Blízkého východu, Filozofická fakulta UK, Celetná 20, 110 00 Praha 1. Dne 20. 4. 2021.

Mgr. Pavel ŤUPEK, Ph.D. Ústav Blízkého východu a Afriky, Filozofická fakulta UK, Celetná 20, 110 00 Praha 1. Dne 15. 4. 2021.

CHAPTER

2

Nights of Doubt

WHETHER GOD exists—that is one question. Whether belief in his existence plays an important role in human life—that is another. “Religion’s power to console,” Richard Dawkins writes in *The God Delusion*, “doesn’t make it true.” Perhaps this is so, but only a man who has spent a good deal of time snoring on the down of plenty could be quite so indifferent to the consolations of religion, wherever and however they may be found. One wonders, in any case, why religion *has* the power to console and why it has had this power over the course of human history.

Writing about the arts and their degraded state, Camille Paglia begins by affirming that she is a “professed atheist.”

THE DEVIL'S DELUSION

She is nonetheless persuaded that "a totally secularized society with contempt for religion sinks into materialism and self-absorption and gradually goes slack." The connection between what she sees (a good deal that is awful) and what she believes (There is no God) is not one that she is inclined to make. When faced with irreconcilable alternatives, she proposes to straddle the difference, a position as difficult in thought as it is uncomfortable in gymnastics. Her calls for the study of comparative religion at least afford the consumer the luxury of choice without the penalty of commitment. "I view each world religion," she writes, "as a complex symbol system, a metaphysical lens through which we can see the vastness and sublimity of the universe."

I daresay that a telescope does a better job in revealing the size of the universe than any of the world religions, and if sublimity is wanted, it is hardly to be expected from a system of thought assumed to be *false*.

There remains another possibility. There may in fact be a connection between the importance of religious belief in life and the existence of the Deity in reality.

Not a logical connection, no. But a connection nonetheless, and so a clue.

And let us be honest: When it comes to clues, we could all use a few more.

THE SEEING EYE

During the living centuries of the Arab empire, a magnificent series of stellar observatories glittered like jewels throughout the archipelago of its conquests. The observatory played an important role in the religious life of devout Moslems. It was not—*it was never*—the expression of disinterested curiosity. More so than either Jews or Christians, men of the Moslem faith were called upon carefully to mark the schedule of their devotions. The art devoted to such concerns was known as the *ilm al-miqat*. And an art it was. During the Middle Ages, the Moslem world, for all its luxury and sophistication, had no more access to sophisticated clocks than the Christian world, and in the Christian West, men kept time so carelessly that even the arrival of the Easter holidays was a matter of profound uncertainty. Caliphs in Baghdad counted time by means of either a water clock or an hourglass, and yet the Koran commanded fivefold prayers each day, and it commanded the faithful to face the shrine of Kaaba in Mecca as they prayed—tasks requiring considerable mental dexterity. The Islamic calendar was based on the phases of the moon. The community preparing to celebrate the holy month of Ramadan, which marks the beginning of the lunar year, would need to spot the crescent moon just as it shed its blush in the evening sky. Before the creation of sophisticated astronomical tables, men with exceptionally sharp eyesight were sent to distant mountaintops to spot the moon's appearance; their cries then echoed

THE DEVIL'S DELUSION

down through the valleys and thence by a chain of cries back to Baghdad itself. (In France, the night of the crescent moon is still called *la nuit de doute*—the night of doubt.) By the thirteenth century, these scientific chores were assigned to professionals, the so-called *muwaqqit*. Resident in mosques, they were responsible for regulating the time of prayer. "In Islam, as in no other religion," the historian David King has remarked, "the performance of various aspects of religious ritual has been assisted by scientific procedure."

A BESTIAL INDULGENCE OF APPETITE

And now a question: Does the Koran commend the study of the natural world? And an answer: It does. "At the last Judgment," the Turkish devout Said Nursi remarked, "the ink spent by scholars is equal to the blood of martyrs." But those scholars celebrated at the last judgment were apt to be scholars of religion and so bound by the inerrancy of the Koran. "Allah turns over the night and the day," reads a well-known Koranic verse, "most surely there is a lesson in this for those who have sight" (24.44). It is hardly surprising that Moslem mathematicians and astronomers, from the late seventh to the early fifteenth century, regarded their scientific curiosity, on those occasions when they were called upon to justify it, as if their scientific pursuits comprised an exercise calculated to increase their devotion.

But of all the human emotions, curiosity is the one least subject to the general proscription against gluttony, and once

Nights of Doubt

engaged, even if engaged initially in the service of religion, it has a tendency to grow relentlessly, until in the end the scholar becomes curious about the nature of revelation itself. The more encompassing the scope of scholarship, the more open to doubt the scholar becomes, so that in the end only curiosity remains indisputably of value. This is true whether the object of curiosity is religion *or* science.

Writing in 1420 or 1430, the astronomer Ulugh Beg described science in a way that suggests nothing of the martyr's blood. "Intellects are in agreement," he wrote, "and minds are in accord as to the excellence of science and the worthiness of scientists." By "science," Ulugh Beg meant observation—the power of the eye, aided by various instruments, to *see*. The benefits conferred by sight are very often matters of self-improvement. "Science sharpens the intellect and strengthens it; it increases sagacity, and augments perspicacity." But benefits transcend the personal. Those sciences whose principles are "indisputable and self-evident" have the merit of being "common to people of different religions," Ulugh Beg affirmed.

These sentiments are entirely modern. They might well have been expressed by a committee of the National Science Foundation. They *were* expressed by a committee of the National Science Foundation: "Science extends and enriches our lives, expands our imagination and liberates us from the bonds of ignorance and superstition." They are on display in every high school textbook.

THE DEVIL'S DELUSION

And there is hardly any reason to suppose them true.

It is a point that did not fail to escape the notice of the most perceptive of the Arab philosophers, the *gazelle*, Abu Hamid Muhammad Al-Ghazali. Writing with remarkable prescience about the scientists he called *naturalists*, and this in the eleventh century, Al Ghazali was quite prepared to admit that their studies served to reveal "the wonders of creation." No one "can make a careful study of anatomy and the wonderful uses of the members and organs [of the human body] without attaining to the necessary knowledge that there is a perfection in the order which the framer gave to the animal frame, and especially to that of man."

At once, Al Ghazali withdraws the commendation that he has just offered. A complicated inference is set in play. The naturalists argue, he observes, that "intellectual power in man is dependent on [his] temperament." It is a point that neurophysiologists would today make by arguing that the mind (or the soul) is dependent on the brain, or even that the mind *is* the brain. From this it follows that "as the temperament is corrupted, *intellect is also corrupted and ceases to exist.*" When the brain is destroyed, so, too, the mind. Death and disease mark the end of the mind. On the naturalistic view, Al Ghazali argues, "the soul dies and does not return to life." The globe of consciousness shrinks in each of us until it is no larger than a luminous point, and then it winks out.

But if this is a matter of fact, Al Ghazali argues, it is a matter of profound scientific *and* moral consequence. Why should

a limited and finite organ such as the human brain have the power to see into the heart of matter or mathematics? These are subjects that have nothing to do with the Darwinian business of scrabbling up the greasy pole of life. It is as if the liver, in addition to producing bile, were to demonstrate an unexpected ability to play the violin. This is a question that Darwinian biology has not yet answered. By the same token, to place in doubt the survival of the soul is to "deny the future life—heaven, hell, resurrection, and judgment." And this is to corrupt the system of justice by which life must be regulated, because "there does not remain any reward for obedience, or any punishment for sin."

With this curb removed, Al Ghazālī predicts, men and women will give way to "a bestial indulgence of their appetites."

As he so often does, Al Ghazālī has managed to express a very complex current of anxiety common not only in the Moslem world but in the world at large.

If it is hardly unknown, this medieval Arabic anxiety, it no longer controls the moral imagination in any secular society. It does not control *mine* and I suppose it does not control yours either. A great many men and women do suspect that scientific curiosity, if unchecked, might be a dangerous force. Like any dangerous force, scientific curiosity is dangerous because in the end it turns upon itself. The stories both of Faust and Frankenstein suggest that this is so. But a bestial indulgence of

THE DEVIL'S DELUSION

appetite? This is not a phrase, nor does it evoke an idea, that anyone in the West now finds plausible. Quite the contrary. It is *religion*, Christopher Hitchens claims, that is dangerous, because it is "the cause of dangerous sexual repression." Short of gender insensitivity, what could be more dangerous than dangerous sexual repression? Among the commandments that Richard Dawkins proposes as replacements for the original ten, the first encourages men and women "to enjoy [their] own sex lives so long as it damages nobody else." What Hector Avalos has called "the Enlightenment project" of allowing men and women to regulate their own conduct by means "reason and experience" may in the early twenty-first century have led to a certain tastelessness in public entertainment, but what of it?

Worse things have happened.

The conviction that in Western Europe and the United States nothing worse *has* happened is one reason that so many scientific atheists affirm that they are of the Enlightenment party. It is a party everyone is eager to join, Noam Chomsky because he is a "child" of the Enlightenment, the rest of us because for the moment, there are no other parties at all.

Children of the Enlightenment do not, of course, dwell overly on the dreadful acts undertaken in its name when the Enlightenment first became a living historical force in France: *all perished, all— / Friends, enemies, of all parties, ages, ranks, / Head after head, and never heads enough / For those that bade them fall.*

Nights of Doubt

Why should the sins of the fathers be visited on their children?

DOUBLE-ENTRY BOOKKEEPING

For scientists persuaded that there is no God, there is no finer pleasure than recounting the history of religious brutality and persecution. Sam Harris is in this regard especially enthusiastic, *The End of Faith* recounting in lurid but lingering detail the methods of torture used in the Spanish Inquisition. If readers require pertinent information concerning the strapado, or other instruments of doctrinal persuasion, they may turn to his pages. There is no need to argue the point. A great deal of human suffering has been caused by religious fanaticism. If the Inquisition no longer has the power to compel our indignation, the Moslem world often seems quite prepared to carry the burden of exuberant depravity in its place.

Nonetheless, there is this awkward fact: The twentieth century was not an age of faith, and it was awful. Lenin, Stalin, Hitler, Mao, and Pol Pot will never be counted among the religious leaders of mankind.

Nor can anyone argue that the horrors of the twentieth century were unanticipated. Although they came as a shock, they did not come as a surprise. In *The Brothers Karamazov*, Ivan Karamazov exclaims that if God does not exist, then everything is permitted. Throughout the nineteenth century, as religious conviction seeped out of the institutions of Western culture, poets and philosophers had the uneasy feeling

THE DEVIL'S DELUSION

that its withdrawal might signal the ascension of great evil in the world.

In this they were right.

What gives Karamazov's warning—for that is what it is—its power is just that it has become part of a most up-to-date hypothetical syllogism:

The first premise:

If God does not exist, then everything is permitted.

And the second:

If science is true, then God does not exist.

The conclusion:

If science is true, then everything is permitted.

Whereupon there is a return to a much older, vastly more somber vision of life and its constraints, one that serves to endow the phrase *bestial indulgence* with something more by way of content than popularly imagined.

In 2007, a number of scientists gathered in a conference entitled "Beyond Belief: Science, Religion, Reason, and Survival" in order to attack religious thought and congratulate one another on their fearlessness in so doing. The physicist Steven Weinberg delivered an address. As one of the authors of the theory of electroweak unification, the work for which he was

Nights of Doubt

awarded a Nobel Prize, he is a figure of great stature. "Religion," he affirmed, "is an insult to human dignity. With or without it you would have good people doing good things and evil people doing evil things. *But for good people to do evil things, that takes religion*" (italics added).

In speaking thus, Weinberg was warmly applauded, not one member of his audience asking the question one might have thought pertinent: Just *who* has imposed on the suffering human race poison gas, barbed wire, high explosives, experiments in eugenics, the formula for Zyklon B, heavy artillery, pseudo-scientific justifications for mass murder, cluster bombs, attack submarines, napalm, intercontinental ballistic missiles, military space platforms, and nuclear weapons?

If memory serves, it was not the Vatican.

If the facts about the twentieth century are an inconvenience for scientific atheism, suitably informed thought may always find a way to deny them. The psychologist Steven Pinker has thus introduced into the discussion the remarkable claim that "something in modernity and its cultural institutions has made us nobler."

The good news is unrelenting: "On the scale of decades, comprehensive data again paint a shockingly happy picture."

"Some of the evidence," Pinker goes on to say, "has been

THE DEVIL'S DELUSION

under our nose all along. Conventional history has long shown that, in many ways, we have been getting kinder and gentler.

Cruelty as entertainment, human sacrifice to indulge superstition, slavery as a labor-saving device, conquest as the mission statement of government, genocide as a means of acquiring real estate, torture and mutilation as routine punishment, the death penalty for misdemeanors and differences of opinion, assassination as the mechanism of political succession, rape as the spoils of war, pogroms as outlets for frustration, homicide as the major form of conflict resolution—all were unexceptionable features of life for most of human history. But, today, they are rare to nonexistent in the West, far less common elsewhere than they used to be, concealed when they do occur, and widely condemned when they are brought to light.

Here is rather a more accurate assessment of the twentieth and early twenty-first centuries. Anyone persuaded that they represent a “shockingly happy picture” should make the modest imaginative effort to discern the immense weight of human misery conveyed by these statistics:

A Shockingly Happy Picture by Excess Deaths

First World War (1914–18):	15 million
Russian Civil War (1917–22):	9 million
Soviet Union, Stalin's regime (1924–53):	20 million
Second World War (1937–45):	55 million
Chinese Civil War (1945–49):	25 million

Nights of Doubt

People's Republic of China, Mao Zedong's

regime (1949-75):	40 million
Tibet (1950 et seq.):	600,000
Congo Free State (1886-1908):	8 million
Mexico (1910-20):	1 million
Turkish massacres of Armenians (1915-23):	1.5 million
China (1917-28):	800,000
China, Nationalist era (1928-37):	3.1 million
Korean War (1950-53):	2.8 million
North Korea (1948 et seq.):	2 million
Rwanda and Burundi (1959-95):	1.35 million
Second Indochina War (1960-75):	3.5 million
Ethiopia (1962-92):	400,000
Nigeria (1966-70):	1 million
Bangladesh (1971):	1.25 million
Cambodia, Khmer Rouge (1975-78):	1.45 million
Mozambique (1975-92):	1 million
Afghanistan (1979-2001):	1.8 million
Iran-Iraq War (1980-88):	1 million
Sudan (1983 et seq.):	1.9 million
Kinshasa, Congo (1998 et seq.):	3.8 million
Philippines Insurgency (1899-1902):	220,000
Brazil (1900 et seq.):	500,000
Amazonia (1900-1912):	250,000
Portuguese colonies (1900-1925):	325,000
French colonies (1900-1940):	200,000
Japanese War (1904-5):	130,000
German East Africa (1905-7):	175,000
Libya (1911-31):	125,000
Balkan Wars (1912-13):	140,000
Greco-Turkish War (1919-22):	250,000

THE DEVIL'S DELUSION

A Shockingly Happy Picture by Excess Deaths (*cont'd*)

Spanish Civil War (1936-39):	365,000
Franco Regime (1939-75):	100,000
Abyssinian Conquest (1935-41):	400,000
Finnish War (1939-40):	150,000
Greek Civil War (1943-49):	158,000
Yugoslavia, Tito's regime (1944-80):	200,000
First Indochina War (1945-54):	400,000
Colombia (1946-58):	200,000
India (1947):	500,000
Romania (1948-89):	150,000
Burma/Myanmar (1948 et seq.):	130,000
Algeria (1954-62):	537,000
Sudan (1955-72):	500,000
Guatemala (1960-96):	200,000
Indonesia (1965-66):	400,000
Uganda, Idi Amin's regime (1972-79):	300,000
Vietnam, postwar Communist regime (1975 et seq.):	430,000
Angola (1975-2002):	550,000
East Timor, conquest by Indonesia (1975-99):	200,000
Lebanon (1975-90):	150,000
Cambodian Civil War (1978-91):	225,000
Iraq, Saddam Hussein (1979-2003):	300,000
Uganda (1979-86):	300,000
Kurdistan (1980s, 1990s):	300,000
Liberia (1989-97):	150,000
Iraq (1990-):	350,000
Bosnia and Herzegovina (1992-95):	175,000
Somalia (1991 et seq.):	400,000

Nights of Doubt

In considering Pinker's assessment of the times in which we live, the only conclusion one can profitably draw is that such an excess of stupidity is not often to be found in nature.

AN INSULT TO HUMAN DIGNITY

Does something in the very nature of a secular society make the monstrous possible? At the very least, Hitler and Stalin would seem to offer the prosecution a good deal of space in which to maneuver.

And the defense?

Richard Dawkins accepts Stalin as a frank atheist, and so a liability of the sort that every family admits, but he is at least sympathetic to the thesis that Hitler's religious sentiments as a Catholic were sincere. Why stop with Hitler? No doubt some members of the SS took communion after an especially arduous day in the field murdering elderly Jewish women, and with vengeful Russian armies approaching Berlin, Heinrich Himmler, who had presided over the Third Reich's machinery of extermination and had supervised the desecration of churches and synagogues from one end of Europe to the other, confessed to an associate that he was persuaded of the existence of a Higher Power. The death of Franklin Roosevelt inspired Joseph Goebbels to similarly pious sentiments. The deathbed conversion is generally regarded as the mark of desperate insincerity. Throughout their careers, these scum acted as if no power was higher than their own. Dawkins is prepared to

THE DEVIL'S DELUSION

acknowledge the facts while denying their significance. Neither the Nazis nor the Communists, he affirms, acted *because* of their atheism. They were simply keen to kill a great many people. Atheism had nothing to do with it. They might well have been Christian Scientists.

In the early days of the German advance into Eastern Europe, before the possibility of Soviet retribution even entered their untroubled imagination, Nazi extermination squads would sweep into villages, and after forcing villagers to dig their own graves, murder their victims with machine guns. On one such occasion somewhere in Eastern Europe, an SS officer watched languidly, his machine gun cradled, as an elderly and bearded Hasidic Jew laboriously dug what he knew to be his grave.

Standing up straight, he addressed his executioner. "God is watching what you are doing," he said.

And then he was shot dead.

What Hitler did *not* believe and what Stalin did *not* believe and what Mao did *not* believe and what the SS did *not* believe and what the Gestapo did *not* believe and what the NKVD did *not* believe and what the commissars, functionaries, swaggering executioners, Nazi doctors, Communist Party theoreticians, intellectuals, Brown Shirts, Black Shirts, gauleiters, and a thousand party hacks did *not* believe was that God was watching what they were doing.

And as far as we can tell, very few of those carrying out

the horrors of the twentieth century worried overmuch that God was watching what they were doing either.

That is, after all, the *meaning* of a secular society.

One might think that in the dark panorama of wickedness, the Holocaust would above all other events give the scientific atheist pause. Hitler's Germany was a technologically sophisticated secular society, and Nazism itself, as party propagandists never tired of stressing, was "motivated by an ethic that prided itself on being scientific." The words are those of the historian Richard Weikart, who in his admirable treatise, *From Darwin to Hitler: Evolutionary Ethics, Eugenics, and Racism in Germany*, makes clear what anyone capable of reading the German sources already knew: A sinister current of influence ran from Darwin's theory of evolution to Hitler's policy of extermination. A generation of German biologists had read Darwin and concluded that competition between species was reflected in human affairs by competition between races.

These observations find no echo at all in the literature of scientific atheism. Christopher Hitchens is prepared to denounce the Vatican for the ease with which it diplomatically accommodated Hitler, but about Hitler, the Holocaust, or the Nazis themselves he has nothing to say. This is an odd omission for a writer who believes that *religion* poisons everything,

THE DEVIL'S DELUSION

and suggests that his eye for poison in political affairs tends under conditions of polemical stress to wander irresolutely.

When it comes to the Holocaust, Sam Harris, like so many others, approaches anti-Semitism and finds it surprisingly to his taste.

So far as the persecution of the Jewish people goes, Harris is opposed, if only because everyone outside the Arab world is. No great moral effort is required to reach this judgment.

"The gravity of Jewish suffering over the ages culminating in the Holocaust," Harris writes, "makes it almost impossible to entertain any suggestion that Jews might have brought their troubles on themselves."

Having rejected the suggestion as an impossibility, Harris at once proceeds to embrace it.

The Jewish people, it would appear, *did* bring their suffering on themselves for "their refusal to assimilate, for the insularity and professed superiority of their religious culture—that is, for the content of their own sectarian beliefs" (my emphasis). This is nicely in line with opinions advanced recently by the historian David Irving. "The Jews," he has concluded, "were the authors of their own misfortune." Recently released from an Austrian prison, where he had been incarcerated on charges of Holocaust denial, David Irving, like Typhoid Mary, is not generally considered a figure serious men and women are eager to enlist in their cause.

Although Harris is officially committed to assigning the blame for intolerance on the intolerant, there is blame enough

left over to assign some to the intolerant as well. "The ideology of Judaism remains a lightning rod of intolerance *to this day*" (italics added). To be a lightning rod for intolerance is a moral defect, the more so when the remedy—get rid of those divisive sectarian beliefs—lies close at hand.

If you find it difficult to imagine that after close study of the Bava Mezia, the chapter of the Talmud that deals with the law of gifts, Hermann Göring decided that it was "the *ideology* of Judaism" that justified Nazi policies, then you have insufficiently appreciated just how divisive Jewish beliefs must have seemed to stout Göring, a man of well-known sensitivity to the delicacy of ideological deviance.

The contrary case has all the merits of the truth. For reasons that they could not make clear, *even to themselves*, the men controlling the Third Reich determined that it would be a fine thing to exterminate 9 million European Jews. In the SS and the German army, they found a willing instrument to hand. Much occupied in the closing days of the war with preserving their reputation—their reputation for diabolical wickedness—members of the SS took a perverse satisfaction in assuring one another that whatever they had done, it would not be believed, and if believed, blame would be assigned to their victims. In this, they were correct. More than fifty years after the Holocaust, a great many placid, well-meaning, and well-fed men and women persist in imagining that however monstrous the Holocaust, deep down the Jewish people, if they did not encourage their destruction, invited it nonetheless. "Judaism is

THE DEVIL'S DELUSION

as intrinsically divisive, as ridiculous in its literalism, and at odds with the civilizing insights of modernity as any other religion."

No doubt the civilizing insights of modernity appear considerable in Santa Barbara, where Sam Harris lives; but as travel broadens one's mind, it enlarges one's perspective, and those civilizing insights of which he writes are apt to seem a good deal less persuasive five thousand miles farther to the east, where modernity expressed itself in cattle cars rumbling from all the ancient civilized cities of Europe in order days later to deposit their famished, suffering victims at German extermination camps.

Some insight. Some modernity. Some civilization.

Having dismissed Jewish beliefs as divisive, Harris is concerned to affirm that they are *misguided* as well:

"It appears that even the Holocaust did not lead most Jews to doubt the existence of an omnipotent and benevolent God. If having half of your people delivered to the furnace does not count as evidence against the notion that an all-powerful God is looking out for your interests, it seems reasonable to assume that nothing could."

On the other hand, I suppose that Harris might speculate on what is equally an interesting matter of *evidence*, a concept that he values in the abstract and on every occasion ignores in the particular. The Jewish people yet live, and even in Eastern Europe—even in Poland—they have returned to their ancestral homes; but the thousand-year Reich, *that* lies buried in

the rubble of German cities smashed to smithereens, or ground under Russian tank treads, or destroyed by American artillery, or left to wander in its exiled millions across all the violated borders of Central Europe, and if God did not protect his chosen people precisely as Harris might have wished, He did, in an access of his old accustomed vigor, smite their enemies, with generations to come in mourning or obsessed by shame.

TROUBLINGLY UNTROUBLED

There is a queer quality of logical brittleness to everything that Harris writes, because every argument he advances stops before it has become relevant. The moral concerns that are prompted by biology? The list is already long: abortion, stem-cell research, euthanasia, infanticide, cloning, animal-human hybrids, sexual deviancy. It will get longer, as scientists with no discernible sense of responsibility to human nature come extravagantly to interfere in human life. In his *Letter to a Christian Nation*, Harris argues that "qualms" about stem-cell research are "obscene," because they are "morally indefensible." And they are morally indefensible because they represent nothing more than "faith-based irrationality."

These remarks are typical; they embody a style. And they invite the obvious response. Beyond the fact that it is religiously based, just what makes the religious objection to stem-cell research irrational?

Those who find these questions troubling—me, for sure—find them troubling because atheists such as Sam Harris remain

THE DEVIL'S DELUSION

so resolutely untroubled by them. His convictions are as tranquil as his face is unlined. That bat squeak of warning that so many religious believers hear when they consider stem-cell research, abortion, or euthanasia sounds at a frequency to which he is insensitive.

This is very odd considering that what moral philosophers have called the slippery slope has proven in recent decades to be slippery enough to seem waxed. It is, if anything, more slippery than ever. In 1984, Holland legalized euthanasia. Critics immediately objected that Dutch doctors, having been given the right to kill their elderly patients at their request, would almost at once find reasons to kill patients at their whim. This is precisely what has happened. The *Journal of Medical Ethics*, in reviewing Dutch hospital practices, reported that 3 percent of Dutch deaths for 1995 were assisted suicides, and that of these, fully one-fourth were involuntary. The doctors simply knocked their patients off, no doubt assuring the family that *Grootmoeder* would have wanted it that way. As a result, a great many elderly Dutch carry around sanctuary certificates indicating in no uncertain terms that they do not wish their doctors to assist them to die, emerging from their coma, when they are ill, just long enough to tell these murderous pests for heaven's sake to go away. The authors of the study, Henk Jochensen and John Keown, reported with some understatement that "Dutch claims of effective regulation ring hollow."

Euthanasia, as Dr. Peggy Norris observed with some asperity, "cannot be controlled."

Nights of Doubt

If this is so, why is Harris so sure that stem-cell research can be controlled?

And if it cannot be controlled, just what is irrational about religious objections to social policies that when they reach the bottom of the slippery slope are bound to embody something Dutch, degraded, and disgusting?

How many scientific atheists, I wonder, propose to spend their old age in Holland?

WHAT MAKES MEN GOOD?

Nothing. This is the answer of historical experience and a troubled common sense. It is the answer of Christian theology, and finds its expression in the doctrine of original sin. Having been asked by his biographer, James Boswell, for his opinion of original sin, Dr. Johnson responded in words to which he drew particular attention: "With respect to original sin, *the inquiry is not necessary*, for whatever is the cause of human corruption, men are evidently and confessedly so corrupt, that all the laws of heaven and earth are insufficient to restrain them from crimes" (*italics added*).

One need hardly be a Christian to appreciate the wisdom in these remarks. When Christopher Hitchens asks how much self-respect "must be sacrificed in order that one may squirm continually in an awareness of one's own sin," the only honest answer is that for most of us, self-respect is possible only if the squirming is considerable.

Men are not by nature good. Quite often, quite the con-

THE DEVIL'S DELUSION

trary. And for this reason they must be restrained, by threats if possible, by force if necessary. "Perhaps," Richard Dawkins speculates, "I . . . am a Pollyanna to believe that people would remain good when unobserved and unpoliced by God."

I am under most circumstances the last person on earth to think Richard Dawkins a Pollyanna, but in this case I defer to his description. Why *should* people remain good when unobserved and unpoliced by God? Do people remain good when unpoliced by the police? If Dawkins believes that they do, he must explain the existence of the criminal law, and if he believes that they do not, then he must explain why *moral* enforcement is not needed at the place where law enforcement ends.

To scientific atheists, the ancient idea that *homo homini lupus*—man is a wolf to man—leaves them shaking their heads in poodle-like perplexity. Sam Harris has no anxieties whatsoever about presenting his own views on human morality with the enviable confidence of a man who feels that he has reached the epistemological bottom. "Everything about human experience," he writes, "suggests that love is more conducive to human happiness than hate is." It goes without saying, of course, that Harris believes that this is an *objective* claim about the human mind.

If this is so, it is astonishing with what eagerness men have traditionally fled happiness.

THE STILL SMALL VOICE

If the universe is as scientists say it is, then what scope remains for statements about right or wrong, good or bad? What are we to say about evil and great wickedness? Whatever statements we might make are obviously not about gluons, muons, or curved space and time. "The problem," the philosopher Simon Blackburn has written, "is one of finding room for ethics, or of placing ethics within the disenchanted, non-ethical order which we inhabit, and of which we are a part."

Blackburn is, of course, convinced that the chief task at hand in facing this question—his chief task, in any case—"is above all to refuse appeal to a supernatural order." It is a strategy that merits admiration for the severity of mind it expresses. It is rather as if an accomplished horseman were to decide that his chief task were to learn to ride without a horse.

If moral statements are about something, then the universe is not quite as science suggests it is, since physical theories, having said nothing about God, say nothing about right or wrong, good or bad. To admit this would force philosophers to confront the possibility that the physical sciences offer a grossly inadequate view of reality. And since philosophers very much wish to think of themselves as scientists, this would offer them an unattractive choice between changing their allegiances or accepting their irrelevance.

These are familiar questions in philosophy, and if they have been long asked, they have remained long unanswered. David

THE DEVIL'S DELUSION

Hume asked in the eighteenth century whether *ought* could be derived from *is*, and concluded that it could not: There is a gap between what is and what ought to be. The world of fact and the world of value are disjoint. They have nothing to say to one another. The ensuing chilliness between what is and what ought to be has in the twentieth century grown glacial. The more that science reveals what is, the less it reveals what ought to be. The traditional biblical view—that what ought to be is a matter chiefly of what God demands—thus stands on his existence, the very point challenged by scientific atheism.

But if scientific atheists are disposed to challenge God's existence—the party line, after all—they are far less willing to reflect on what His dismissal entails. At some time after it had become clear that Nazi Germany would lose the Second World War, and before the war had actually been lost, one of the senior party officers—perhaps it was Himmler—in confronting the very complicated series of treaty obligations that Germany had accepted with respect to its satraps, wondered out loud, “What, after all, *compels* us to keep our promises?” It is a troubling question, and one that illustrates anew the remarkable genius for moral philosophy that the Nazis enjoyed.

What does?

In many ways, the issues raised by the existence of moral laws suggest a surprising connection between the laws of physics

Nights of Doubt

and the laws of morality. In both cases, questions arise very quickly as to the source of such laws and the reason for their truth.

We do not know why the laws of nature are true, even though we can sense that the question hides some sort of profound mystery.

A similar discussion has long been current in philosophy and has its source in Plato's *Euthyphro*. There Socrates asks whether what is good is good because the gods have declared it so, or whether the gods have declared it so because it is good.

To the question what makes the laws of moral life true, there are three answers: God, logic, and nothing. Each is inadequate.

If moral laws reflect the will of God, then He might presumably change his mind, and tomorrow issue a new set of commandments encouraging rape, plunder, murder, or the worship of false idols. Many devoutly religious men and women would say that this is his perfect right. He is God, after all. But if tomorrow God were to encourage rape as a very good thing, would rape *become* a very good thing, or would we conclude, along with Richard Dawkins, that considering his poor life choices, God is a repellent figure and to hell with Him?

If, on the other hand, God chooses the right or the good because it is right or good, then the power of his imperative has its source in the law, and not in his will. "Thou shalt not kill," we may imagine God saying to the ancient Hebrews, "because it is wrong. I am here only to convey the message."

THE DEVIL'S DELUSION

If this is so, then God must be demoted to what is plainly a constabulary role. Having no hand in creating the moral law, he is occupied in enforcing it. Logic prevails, or if not logic, then something in the laws of right and wrong that enforces their binding sense.

This is an attractive position, one that philosophers would wish to embrace, since it preserves some sense of a moral order without compromising their consensual position that their chief business is to decline an appeal to a supernatural order. And yet it is very difficult to find a way in which to justify the view that moral principles reflect some underlying cosmic necessity. They are no more like the laws of logic or mathematics than the laws of physics. Although some moral principles do appear universal in every human society, both in Nazi Germany and in Soviet Russia, societies were constructed in which familiar moral principles were inverted or discarded. To the extent that these societies survived, before they were destroyed by war or incompetence, they seemed perfectly able to flourish, their leaders never for a moment troubled by the thought that killing a great many people involved them in some form of intellectual inconsistency.

There remains nothing as a possibility in thought, if only by a process of elimination, and nothing is the preferred possibility in moral thought for the same reason it is the preferred possibility in physical thought: If logic is unavailing, then better nothing than God. This is just what Simon Blackburn means by refusing appeal to a supernatural order.

Nights of Doubt

Nothing in moral philosophy has a familiar face. It is the position expounded both by freshmen in philosophy classes and all the enemies of humanity. We do not believe in any absolute moral truths, my students have always told me, although truths about grading seem a remarkably curious exception. Who could fail to hear the inner voice connecting this form of moral relativism to Himmler's? He, too, was a great believer in nothing, and nothing is just what so many scientific atheists believe as well.

What else is left?

Like so many other positions, moral relativism has been promoted from the back of the college classroom to its podium. "The West," the philosopher Richard Rorty writes, "has cobbled together, in the course of the last two hundred years, a specifically secularist moral tradition—one that regards the free consensus of the citizens of a democratic society, rather than the Divine Will, as the source of moral imperatives." The words *the free consensus*, although sonorous, come to nothing more than the declaration that just so long as there is rough agreement within society, what its leaders say goes. This was certainly true of Nazi Germany. Many details of the final solution were kept hidden, but the view that the Jews of Europe were a problem requiring solution was so widespread in German society as to have appeared a commonplace. *Die Juden*

THE DEVIL'S DELUSION

sind unser Unglück, as a thick-fingered German butcher might have said—The Jews are our misfortune. The decision physically to kill them all expressed very nicely “the free consensus” of Germany’s citizens. Had it not, the final solution could never have taken place. It did not reflect the consensus of citizens in Denmark, Italy, or Bulgaria, and in those countries there was no final solution, there was no mass deportation, and there were no extermination camps, and in all three cases, Nazi officials were left muttering in frustration at the fact that curiously enough these were places where people did not sufficiently appreciate the gravity of the Jewish problem.

Curiously enough.

Richard Rorty was to his great credit honest in facing the consequences of his own moral posture. He had no criticism to offer Nazi Germany beyond a personal sense of revulsion.

If moral imperatives are not commanded by God’s will, and if they are not in some sense absolute, then what ought to be is a matter simply of what men and women decide should be. There is no other source of judgment.

What is this if not another way of saying that *if God does not exist, everything is permitted*?

These conclusions suggest quite justifiably that in failing to discover the source of value in the world at large, we must in the end retreat to a form of moral relativism, the philosophy of the fraternity house or the faculty dining room—similar environments, after all—whence the familiar declaration

Nights of Doubt

that just as there are no absolute truths, there are no moral absolutes.

Of these positions, no one believes the first, and no one is prepared to live with the second.

This is precisely the dilemma in which we find ourselves.